

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra speciální pedagogiky

Diplomová práce

Historie a současnost Základní školy Jaroslava

Ježka v kontextu výuky českého jazyka

Past and present Elementary school of Jaroslav

Jezek in the context of teaching Czech language

Bc. Markéta Horáčková

Vedoucí práce: doc. PhDr. Lea Květoňová, Ph.D.

Studijní program: navazující magisterský

Studijní obor: ČJ-SPG

2015

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma Historie a současnost Základní školy Jaroslava Ježka v kontextu výuky českého jazyka vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

Praha 8.4.2015

.....

podpis

Poděkování

Děkuji vedoucí diplomové práce paní doc. PhDr. Lee Květoňové, Ph.D., za odbornou pomoc a cenné rady, které mi poskytla při zpracování mé diplomové práce. Dále děkuji vedení Základní Školy Jaroslava Ježka, které mi povolilo vykonávat několik let na jejich škole odbornou praxi. V neposlední řadě bych chtěla poděkovat paní učitelce Mgr. Monice Výmolové ze Základní školy Jaroslava Ježka.

Abstrakt

Diplomová práce pod názvem „Historie a současnost Základní školy Jaroslava Ježka v kontextu výuky českého jazyka“ se zabývá počátky výchovy a výuky dětí se zrakovým postižením v Soukromém ústavu pro slepé děti a na oči choré. Dále popisuje současná specifika a zásady výuky zrakově postižených dětí na Základní škole Jaroslava Ježka. Diplomová práce je rozdělena do pěti kapitol. První kapitola pojednává o historii výchovy a výuky zrakově postižených dětí v českých zemích. Druhá kapitola shrnuje zásady a specifika výuky a vyzdvihuje důležitost hmatu a kompenzačních pomůcek při výuce. Třetí kapitola sleduje vliv četby a mluveného slova na děti se zrakovým postižením. Čtvrtá kapitola pojednává o současné koncepci výuky českého jazyka. Pátá kapitola se věnuje soutěžím a kulturním akcím, kterých se děti na Základní škole Jaroslava Ježka účastní.

Klíčová slova

počátky výuky zrakově postižených, současná výuka, kompenzační pomůcky, hmatové a sluchové vnímání, četba Braillova písma, komunikační dovednosti, knihovny pro lidi se zrakovým postižením, metody výuky v českém jazyce, příprava žáků se zrakovým postižením k přijímacím zkouškám na střední školu, soutěže pro děti se zrakovým postižením týkající se českého jazyka

Abstrakt

My graduation theses under the title „Past and present Elementary school of Jaroslav Jezek in the context of teaching Czech language“ thesis deals with the early education and teaching of visually impaired children in the Private institution for blind children and sick eyes and further it describes the current characteristics and principles of teaching visually impaired children at the elementary school of Jaroslav Jezek. The graduation theses is divided into five chapters. The first chapter deals with the history of education and teaching visually impaired children in the Czech lands. The second chapter summarizes the principles and specifics of teaching and further highlights the importance of touch and compensatory aids during the class. The third chapter follows the influence of reading and the spoken word for children with visual impairments. The fourth chapter deals with the current concept of teaching the Czech language. The fifth chapter is dedicated to competitions and cultural events, in which children at Elementary school of Jaroslav Jezek participate.

Keywords

the beginnings of teaching of visually impaired children, the current instruction, compensatory aids, tactile and auditory perception, reading Braille, communication skills, the library for people with visual disabilities, teaching methods in the Czech language, preparation of students with visual impairments entrance exams for secondary school, competitions for children with visual impairments related to the Czech language

Obsah

Úvod.....	8
1. Vývoj historie Základní školy Jaroslava Ježka	11
1.1 Založení ústavu a jeho hlavní představitelé.....	11
1.2 Dřívější zařízení ústavu a systém péče	14
1.3 Počátky výchovy a vývoj výuky.....	15
1.4 Postupné zavedení Braillovy abecedy	20
1.5 Pomůcky na psaní, které se používaly v ústavu	21
2. Současná výuka na Základní škole Jaroslava Ježka.....	24
2.1 Zásady výuky nevidomých dětí	25
2.2 Specifika výuky nevidomých dětí	26
2.3 Hmatové vnímání u nevidomých dětí.....	27
2.4 Čtení bodového písma	27
2.5 Kompenzační pomůcky při výuce českého jazyka.....	30
3. Četba a poslech u zrakově postižených dětí na Základní škole Jaroslava Ježka	34
3.1 Význam mluveného slova a sluchu u nevidomých	34
3.2 Audio nahrávky knih a jejich působení	35
3.3 Četba u dětí se zrakovým postižením a užití Braillovy abecedy	36
3.4 Hmatové knihy	38
4. Koncepce výuky českého jazyka na 2. stupni základní školy a specifika při výuce českého jazyka u dětí se zrakovým postižením	41
4.1 Zakotvení vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání	41
4.2 Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura, metody a formy práce, didaktické zásady	43
4.3 Současná koncepce vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura a specifika výuky v jednotlivých vzdělávacích složkách u dětí se zrakovým postižením	54

4.4 Příprava žáků na střední školu a střední školy, na které se hlásí.....	59
4.5 Katalog podpůrných opatření pro žáky se zrakovým postižením a oslabením zrakového vnímání	61
5. Aktivita na Základní škole Jaroslava Ježka týkající se českého jazyka	63
5.1 Soutěže, které se týkají českého jazyka.....	64
5.3 Kulturní akce, které děti navštěvují	66
5.4 Školní časopis	69
5.5 Zhodnocení a porovnání výuky zrakově postižených dětí dříve a dnes	71
Závěr.....	73
Seznam použitých informačních zdrojů.....	76

Úvod

Zrak je jedním z pěti smyslů, jímž získáváme až 80% informací z okolí. Zrakem poznáváme důležité informace o prostoru, o tvaru předmětů, o jejich velikosti, o hloubce, barvě a vzdálenosti různých předmětů. Zrak má pro člověka velký význam a to například při rozvíjení kognitivních schopností.

V České republice žije mnoho lidí, kteří trpí zrakovým postižením. Žije zde 60 000 osob se zrakovým postižením. Lidé se zrakovým postižením vždy neměli ve svém životě optimální podmínky. Přes dlouhé peripetie segregací zrakově postižených v dávné minulosti, dále pak charitativní péče a dnešní obrovské snahy pomoci zrakově postiženému se plně zapojit mezi lidi bez zdravotního postižení.

Společnost se o vzdělávání a výchovu dětí a lidí se zrakovým postižením začala zajímat mnohem později, než o vzdělávání lidí bez postižení. Právě o vzdělávání a výchově dětí se zrakovým postižením dětí je má diplomová práce.

Toto téma jsem si vybrala, protože sama mám zrakovou vadu a velmi cítím s lidmi se zrakovým postižením. Dále mě zajímá historie vzdělávání dětí se zrakovým postižením a také současná výuka. Ve své práci se soustředuji na vývoj výuky českého jazyka, jelikož studuji jako druhý obor český jazyk a literaturu. Zajímala mě výuka tohoto předmětu u zrakově postižených dětí a také jaká to s sebou nese specifika.

Ve své práci se zabývám tématy, jako je čtení a psaní u zrakově postižených, poukazuji na to, že zrakově postižené děti mohou své postižení kompenzovat různými pomůckami a jinými smysly, například lupou, hlasovým výstupem na počítači, co se týče smyslů tak nejdůležitějšími kompenzačními smysly pro ně zůstávají hmat a sluch.

Cílem mé práce je zhodnotit a zjistit fakta o počátcích výuky zrakově postižených dětí v českých zemích, jak probíhala výuka dříve a jak probíhá v dnešní moderní době na Základní školce Jaroslava Ježka. Hlavním cílem práce je zjistit specifika průběhu výuky českého jazyka v minulosti i dnes a jaký vliv má

právě český jazyk na děti se zrakovým postižením. Dalším cílem je, že by tato diplomová práce mohla sloužit začínajícím učitelům zrakově postižených dětí, jako metodická příručka, návod, intervenční nástroj, jak s dětmi o hodinách českého jazyka pracovat, jaké didaktické metody a organizační formy práce používat.

Pro splnění cíle je nutné, abych použila metody, jako jsou: kritická analýza odborné a historické literatury, pozorování a rozhovor.

Práce je členěna na 5 kapitol. V první kapitole se zabývám historií výuky zrakově postižených dětí v českých zemích a jeho hlavními představiteli. První kapitola také pojednává o předmětech, které byly vyučovány a o jazycích, ve kterých vyučování probíhalo. Dále zde shrnuji poznatky, které jsem nabyla v muzeu Školy Jaroslava Ježka, kde jsem zkoumala první čítanku v českém jazyce napsanou Kleinovým písmem, školní pomůcky pro zrakově postižené děti, různé reliéfní obrázky a psací stroje.

Ve druhé kapitole zjišťuji, jaké jsou zásady a specifika výuky zrakově postižených dětí. Zabývám se také hmatovým vnímáním, výukou čtení bodového písma a také poruchami čtení bodového písma u dětí. Dále je zaměřena na kompenzační pomůcky a jejich nezbytnost při výuce zrakově postižených dětí. Rozdělují zde kompenzační pomůcky na optické a neoptické a také popisují pomůcky, které používají děti ve škole při výuce českého jazyka.

Ve třetí kapitole sleduji vliv četby a mluveného slova na zrakově postižené děti. Dále je zde zahrnuta důležitost sluchu a hmatu jako kompenzačních smyslů. Třetí kapitola obsahuje ještě podkapitolu o hmatových knihách a to, jak správně mají vypadat, aby vyhovovaly potřebám zrakově postižených dětí a jejich sourozenců bez zrakového postižení. Ve třetí kapitole je také krátce pojednáno o knihovnách pro lidi se zrakovým postižením.

Chtěla jsem zmapovat, jak probíhá výuka českého jazyka u zrakově postižených dětí v současné době a právě této problematice a mnoha dalším tématům se budu věnovat ve čtvrté kapitole. Tato kapitola pojednává o současné koncepci výuky českého jazyka, o vzdělávacím obsahu tohoto vzdělávacího oboru na druhém stupni základní školy. Také zde popisují specifika výuky v hodinách

Na Základní škole Jaroslava Ježka jsou velmi šikovné děti, které se účastní různých soutěží týkající se vzdělávacího oboru český jazyk a literatura. Já jsem si vybrala do své diplomové práce k popisu pouze soutěže, které se týkají českého jazyka. Účastní se soutěží: „Psaní na klávesnici“, „Braillova klávesnice“, což je soutěž rychlosti čtení Braillova písma i čtení tiskopisu, dále se žáci mohou přihlásit na „Přehlídku dětských recitátorů“, nebo literární soutěže. Pátá kapitola blíže přibližuje kulturní akce, jako jsou divadelní představení, besedy se známými osobnostmi. V této kapitole jsou na ukázkou vybrané práce žáků, které nalezneme ve školním časopisu, který každoročně vychází.

1. Vývoj historie Základní školy Jaroslava Ježka

V evropských státech i ve státech Severní Ameriky vznikaly v průběhu 18. století myšlenky o právech lidí na svobodu, rovnost. Mluvílo se o změně pohledu na člověka se zdravotním postižením. Tehdy se začalo uvažovat o možnosti spolčování a sdružování. Absolutistické Rakousko snahy o spolčování a sdružování podpořilo, spolky začaly nahrazovat státní pomoc. Spolky v sobě nesly povědomí o obecném prospěchu. (Mužáková, 2004)

Historie péče o zrakově postižené v českých zemích (v Rakousku-Uhersku) sahá až na počátek 19. století, kdy byl založen první ústav v českých zemích pro zrakově postižené v Praze.

V průběhu dějin se ústav několikrát přejmenoval a posledním názvem je Škola Jaroslava Ježka. Založení ústavu nebylo vůbec jednoduché, v Evropě byla velmi složitá politická situace, probíhaly Napoleonské války. Nakonec se však podařilo peníze sehnat a ústav byl založen. Jinde v Evropě se zakládaly různé ústavy, proto je skvělé, že i v českých zemích se můžeme něčím takovým pochlubit.

1.1 Založení ústavu a jeho hlavní představitelé

„Výchovně vzdělávací ústav pro nevidomé byl založen v Praze v roce 1807. S přípravami k jeho otevření se však začalo dříve, už v roce 1806.“ (Smýkal 1995, s. 28)

„Historie dnešní Školy Jaroslava Ježka se začala psát v době, kdy bylo možné přejít Prahu napříč svižným krokem za hodinu, kdy se městské brány na noc uzavíraly a střežily, kdy na volné ploše za městem vznikala Karlín a Smíchov byl vsí ševců“ (Helešická in Soldánová, Mejzrová, 2007, s. 7)

Na pozadí založení ústavu stojí historicko-společenská situace v Evropě. Praha se stávala moderním městem, díky Marii Terezii. Shromažďovaly se peníze na stavbu druhého mostu v Praze, avšak v té době začaly Napoleonské války a peněžní prostředky nebyly použity. Někteří lidé napadlo, jak tyto neinvestované peníze využít na dobrou a prospěšnou věc.

Na počátku 19. století byly první snahy nové vládnoucí buržoazie o zlepšení životních podmínek dětí s postižením. Zakládaly se ústavy v Praze, ve Vídni, v Berlíně, v Petrohradě.

V roce 1807 se v Praze sešla rada stávající se z Josefa Walise, Jiřího Madera, Prokopa Platzera, Aloise Klára, Matyáše Kaliny. Tato rada rozhodla o založení ústavu.

První dva zakladatelé ústavu Josef Mader, který sám trpěl oční chorobou, a Prokop Platzner, rytíř, který byl známý pro svou lidumilnou povahu a dobré srdce, se rozhodli využít zbylého kapitálu po neuskutečně stavbě mostu. Požádali o pomoc místo držícího hraběte Josefa Wallise. František Josef I. vyhověl požadavku Josefa Wallise o založení ústavu pro děti se zrakovým postižením v Praze a k tomuto účelu zvolil budovu bývalé německé říšské kanceláře v Loretánské ulici na pražských Hradčanech. Třetím zakladatelem byl zemský právník, univerzitní profesor, Matyáš Kalina, který měl kladný vztah k osvětové činnosti. (Solarová, Šarbach 1992)

Čtvrtým a nejvýznamnějším zakladatelem byl univerzitní profesor Alois Klár, který zemřel v roce 1833, rok po založení svého ústavu, který nesl název Ústav pro zaopatřování dospělých slepců v Praze. Klár si vzal do své domácnosti nevidomé děti, aby získal praxi a mohl si vyzkoušet, které pedagogické metody budou pro tyto děti vhodné. Svou proslulost si získal hlavně tím, že jako jeden z prvních v českých zemích začal uvažovat o pomoci a vzdělávání lidí se zrakovým postižením. Jeho životním krédem bylo: „Prospěti lidstvu podle nejlepších svých sil.“ (Mužáková, 2004)

Solarová, Šarbach (1992) uvádějí, že dne 2.12.1807 bylo dovoleno ústav založit. Císař František Josef I. to stvrzuje kabinetním listem. Tento ústav se stal prvním výchovně vzdělávacím zařízením pro lidi se zrakovým postižením v českých zemích. Byl pojmenován Soukromý ústav pro děti slepé a na oči choré, později na Český soukromý výchovný a léčebný ústav pro slepé, Hradčanský

ústav pro slepé, Základní devítiletá škola internátní pro nevidomé a existují ještě další názvy. Trvalou součástí ústavu bylo lůžkové oddělení, kde se vykonávali chirurgické zákroky pro nemajetné. Oftalmolog Jan Fischer zde působil. Právě on byl na počátku založení pražské oční kliniky, jež byla později založena až na konci 19. století.

Mužáková (2004) uvádí, že v roce 1808 byli v ústavu první chovanci. Ústav mohl přijmout pouze 4 chlapce. Původně chtěli přijmout 12 chlapců. Byla zde snaha poskytovat péči hlavně nejchudším slepcům. Ústav proto přihlížel k tomu, aby pomohl zvláště těm nejpotřebnějším. Ústav se zaměřoval na nezhojitelně chudé slepé děti. Záměrem ústavu bylo uchránit slepé od nudy a od nečinnosti.

Rytíř Prokop Platzer byl prvním ředitelem ústavu. Nebyl příliš úspěšný ve vedení ústavu, ale přesto se za jeho působení zformoval učitelský sbor. Ve svém úřadě byl od roku 1807 do roku 1825, do své smrti. Původní ideje a poslání ústavu se rozcházel s realitou.

Dalším ředitelem byl Alois Klár, který dal ústav znovu do pořádku. Situaci v ústav komentoval slovy: *„Je to již dlouho, co jsem se předsevzal sestavit rozvoj Pražského soukromého institutu pro chudé slepé děti a pro zrakově postižené od jeho založení v pokud možno obsažném celku. Avšak mnoho věcí mně bránilo v jeho provedení. Když jsem však v roce 1825 převzal ředitelství tohoto soukromého ústavu, přesvědčil jsem se, že uskutečnění tohoto předsevzetí je žádoucí a důležité, neboť mnohé krásné rysy ze života dobrosrdečných lidí a mnohé radostné události, které nám tento ústav při jeho zrození potkaly - po téměř dvaceti čtyřech letech - , jsou zapomenuty, jen některým vyvstávají ve vděčné vzpomínce v duši“*. (Klár, A., Paměti Pražského soukromého institutu pro chudé slepé děti a na oči choré, in.: Kneidl, P.: Pražská léta německých a rakouských spisovatelů, Pražská edice, Praha, 1997, s 26. in Mužáková, 2004)

V té době se v ústavu vyučovalo v německém jazyce. Za působení rytíře Josefa Procházky se zvýšil počet chovanců z 16 na 30. Byla zakoupena nová budova Vrbnovského paláce, která se nacházela také v Loretánské ulici. Změnil se i název ústavu na Český soukromý výchovný ústav a léčebný ústav pro slepé. V roce 1879 převzala ústav Kongruence Milosrdných sester Karla Boromejského.

Nejspíše kvůli špatné finanční situaci. Sestry se staraly o vedení ústavu i o výuku. V té době se zvýšil počet chovanců. Učili se náboženství a ubývalo činností, které byly pro slepce prospěšné. Do roku 1906 byl k ústavu přidružen léčebný ústav, kde lékaři prováděli operační zákroky. V roce 1948 se ústav dostává pod správu státu. (Solarová, Šarbach 1992), (Mužáková 2004)

1.2 Dřívější zařízení ústavu a systém péče

Zařízení ústavu nebylo nijak honosné, jak jsem mohla vidět na archivních fotografiích, a život zde nebyl úplně lehký ani pro klienty a ani pro zaměstnance. Péče o chovance zde však byla kvalitní, ústav spravovalo mnoho velmi vzdělaných lidí, jako byl například Alois Klár.

Solarová, Šarbach (1992) a Helešická (in Soldánová, Mejzrová 2007) uvádějí, že ústav byl chudý. Zaměstnanci měli malé výplaty, proto ještě odebírali chovancům. Topilo se jen ve velkých sálech, postele byly s hrubými houněmi. V ústavu nebyl skoro žádný nábytek. Žilo se tam ve velmi skromných podmínkách. Venkovní vycházky byly dvakrát do týdne, ale ne vždy.

Chovanci byli v ústavu celý rok a nemohli ho opustit. Chovanci nemohli opouštět ústav ani s doprovodem. Příbuzní mohli navštěvovat chovance vždy první neděli v měsíci od 15 do 17 hodin. Po roce 1880 byl v ústavu zaveden vodovod. Později byla základní hygiena povolena pouze jednou týdně. Prádlo se pralo chovancům jednou za týden. Ložnice byly velmi přeplněné, v jedné ložnici bylo přibližně 13-15 chovanců. Stolování probíhalo na ubohé úrovni, u stolu sedělo 6-15 chovanců, používalo se plechové nádobí, jedli pouze lžícemi.

Zásluhou představené Domináty Hoňkové a ředitele Aloise Hraba došlo v ústavu k přebudování umývárén a k vybavení ložnic nábytkem. V Ložnicích měli chovanci lůžka, noční stolky, vše bylo kovové a budilo to dojem nemocnice. Chovanci mohli své rodiny navštívit o svátcích, také mohli více chodit do společnosti. (Helešická in Soldánová, Mejzrová, 2007)

1.3 Počátky výchovy a vývoj výuky

Prvních 100 let byl ústav dvoutřídní, později se rozšířil na čtyři třídy. V roce 1830 vznikla mateřská škola, které se říkalo „opatrovna“, národní a střední škola a internát pro slepé. Alois Klár měl velký podíl na výchově a vzdělávání chovanců. Zasloužil se o první pokusy řemeslné výuky. Hlavním výukovým cílem byla výuka náboženská a mravoučná. Chtěl, aby se děti učili počítat z paměti, zpívat, hrát na hudební nástroje a také ruční práce. To vše se chovanci učili pod vedením schopných pedagogů Bezecného a Ptáčka.

Po jejich smrti vedl ústav Václav Novák, jež nebyl tak schopným po hospodářské stránce a tak v roce 1879 převzaly ústav řádové sestry. Bylo to výhodné, protože sestry pracovaly bez nároku na výdělek, ale ve vývoji ústavu toto rozhodnutí bylo krokem zpátky. Za 69 let se vystřídali jen 3 představené matky. Vládl tam režim přímo absolutistický, to platilo i pro sestry. Výchovný systém byl tvrdý. Zaostávala výchova k samostatnosti. Jednou do roka jezdili chovanci na výlet do obory Hvězda na Bílé hoře. Byl to jediný výlet za rok. Od roku 1930 se ještě jezdilo parníkem po Vltavě nebo na Svatou horu do Staré Boleslavi.

V roce 1948 historie ústavu končí a úlohu přebírá stát. Z ústavu se stane škola mateřská, národní a střední. Dále internát pro žáky od 3 do 15 let. Sbor tvoří učitelé a řádové sestry. Škola se zaměřuje jen na děti nevidomé a se zbytky zraku. Děti slabozraké chodí do školy na Vinohradech. (Helešická, Veselá in Soldánová, 2007)

V období let 1948-1988 dával ústav chovancům vzdělání všeobecné, řemeslné a hudební. Výuka řemeslná v sobě zahrnovala kartáčnictví, pletení koberců. Větší tendence však směřovaly k hudební výchově. Někteří chovanci skládali státní zkoušky z hudební výchovy od roku 1908. Vytvářela se tradice ladičů pian v 90. letech 19. století. (Solarová, Šarbach, 1992)

V roce 1954 pedagog Lubomír Knop organizuje besídky pro nevidomé. V 50. letech začala škola pořádat „Sportovní hry pro děti a mládež s vadami zraku“. V 70. a 80. letech se škola nazývá „Mateřská, základní a zvláštní škola pro nevidomé“. V 70 letech dochází ve škole k velkým změnám, např. internát je lépe upraven, mizí nemocniční vzhled. Po roce 1989 dochází k dalším změnám, škola spolupracuje se školami zahraničními, také skončil víkendový provoz v internátu. V roce 1991 vzniká poradenské centrum pro děti od 3-15 let. V roce 1993 škola získala mikrobuse. V roce 1997 byla založena dvouletá Praktická škola.

Vyučovací předměty

Solarová, Šarbach (1992) se ve své publikaci zabývají vyučovacími předměty a uvádějí, že celý systém výuky u nevidomých dětí prošel velkými změnami hlavně v oblasti čtení a psaní.

Jsou zachovány 3 české publikace, které pojednávají o výuce slepých dětí, které jsou z konce 19. Století. Jsou to tyto publikace: Š. Sekáč, Ústav pro zaopatření a zaměstnávání slepců v Čechách, Vychování a vzdělávání slepců ve škole, dále J. Schwarz, O vychování, vzdělání a podporování slepců. Ale uvádí se, že se spíše v Hradčanském ústavu učilo podle knihy J. W. Kleina. Lehrbuch zum Unterricht der Blinden, vydané ve Vídni r. 1819. Dle Kleina se učilo až do 70. let 19. století.

Výuka byla v ústavu zavedena ze společensko-ideových důvodů. Vychovatelé učili chovance, aby se zbavili zlovyků, točení se na místě, správně chodit atd. Vzdělání vedlo k tomu, aby se chovanec stal člověkem bez komplexů a pocitu zbytečnosti.

Ve 30. letech byly ve škole tyto vyučovací předměty: náboženství, úvod do písemnictví, počítání z hlavy, počítání na tabuli vypouklými číslicemi, základy dějepisu, přírodopisu, zeměpisu, ručním pracím a technologii, ladění pian, zdravotní péče, měřičství, fyzika. Učební plán byl vcelku rozsáhlý a náročný. Chovanci se učili řemesla, která měli později vykonávat jako zaměstnání. Řemesla byla výdělečným prostředkem pro ústav. Ústav chtěl děti zaměstnávat tímto způsobem: pletení punčoch, košů ze slámy, loupání luskovin.

Problémem bylo, že výuka neprobíhala systematicky. Učitelé neměli osnovy pro výuku. Podle původních stanov se většina času měla věnovat na

výuku řemesel, nebyl na to však dostatek specializovaných učitelů a výrobní materiál. Vyučovací osnovu tvořily předměty z okolí nebo události dne.

Helešická, Veselá (in Soldánová 2007) a Solarová, Šarbach (1992) uvádějí, že na konci 19. st. a v 1. pol. 20. st. se zavedl Braillův systém psaní a čtení, jinak se výuka nezměnila. Později se přizpůsobovala výuka více měšťanským školám. Hlavní důraz se kladl na hudební výchovu, jako přípravu na konzervatoř. Řemesla se už nevyučovala. V roce 1928 byl zřízen dvouletý hudební kurz. Hudební vzdělání vždy zajišťoval nějaký odborník, např. J. B. Foerster.

Roku 1907 byl obsah výuky první třídy takový: náboženství, vyučování jazykové, čtení, mluvnice, názorné vyučování, počty, psaní, zpěv, tělocvik, modelování z vosku, hlíny.

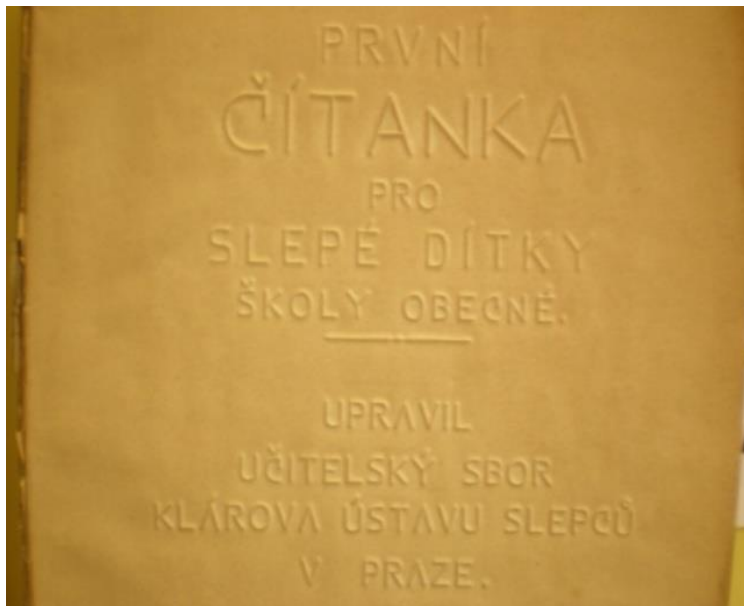
Roku 1928 vydalo Ministerstvo školství a národní osvěty ČSR „Učební osnovy a výchovné směrnice pro školy pro nevidomé“. Výuka byla rozšířena o výtvarnou výchovu a tělocvik. Ze vzpomínek bývalých chovanců vyplývá, že se modelování a tělocviku moc nevěnovali. Notopis z Braillových značek později zanikl jako předmět. V 70. letech bylo vzdělání velmi obsažné, vyučovaly se ještě další nástroje. Vyučovala se hra na klarinet, housle, klavír, flétnu, basu. V roce 1948 vzdělávání nevidomých převzal Deylův ústav. Po převzetí Hradčanského ústavu státem se mnoho změnilo. Devítiletá škola pro nevidomé a slabozraké se změnila tak, že se vyučovalo podle stejných osnov jako na běžné základní škole. V učebním plánu pro slepé bylo navíc zahrnuto psaní a pracovní výchova, na tyto předměty byl kladen velký důraz.

Ke konci 20. století žáci stále více používají elektrotechnické pomůcky, které jim usnadňují práci.

První učebnice v českém jazyce, pomůcky při výuce

Poznámka autorky: všechny fotografie použité v této kapitole jsem nafotila v muzeu Školy Jaroslava Ježka s povolením vedení školy

Vachtlová (in Soldánová, Mejzrová 2007) popisuje první učební pomůcky pro zrakově postižené na našem území. První česky tištěná čítanka byla napsána v roce 1895 Kleinovým písmem. Jmenovala se „První čítanka pro slepé děti školy obecné“. J.W. Klein byl zakladatel a ředitel Vídeňského ústavu pro slepé. Vytvořil tedy vlastní druh reliéfní latinky už v roce 1809, kterou byla psána právě první česká čítanka pro nevidomé.

(Obrázek 1- První česky tištěná čítanka psaná Kleinovým písmem, foto- autorka)

Zmínku o prvních učebnicích psaných v češtině v Braillově písmu se dozvídáme díky Brněnskému ústavu pro nevidomé a to v roce 1905 a 1910. Tyto první učebnice byly tak velmi vzácné, že se sotva dostaly chovancům školy do rukou.

Jsou doklady i o jednotlivých pracovních reliéfních listech, které se používaly při výuce. Např. počítadlo s reliéfními číslicemi na zasouvacích, pohyblivých čtverečcích, dřevěné rozkládací mapy, jejichž autorem byl J. Bezecný. Aquina Sedláčková také vymyslela mnoho učebních pomůcek např. pomůcky pro matematiku, fyziku, a to dvoj a troj rozměrné. Reliéfní zeměpisné a dějepisné atlasy autora Marko Vágnera, jenž byl dlouholetým učitelem na Škole Jaroslava Ježka.

V muzeu Školy Jaroslava Ježka je mnoho pomůcek pro výuku zeměpisu např. reliéfní mapy a také pomůcky pro výuku přírodopisu- modely hmyzu, ptáků.

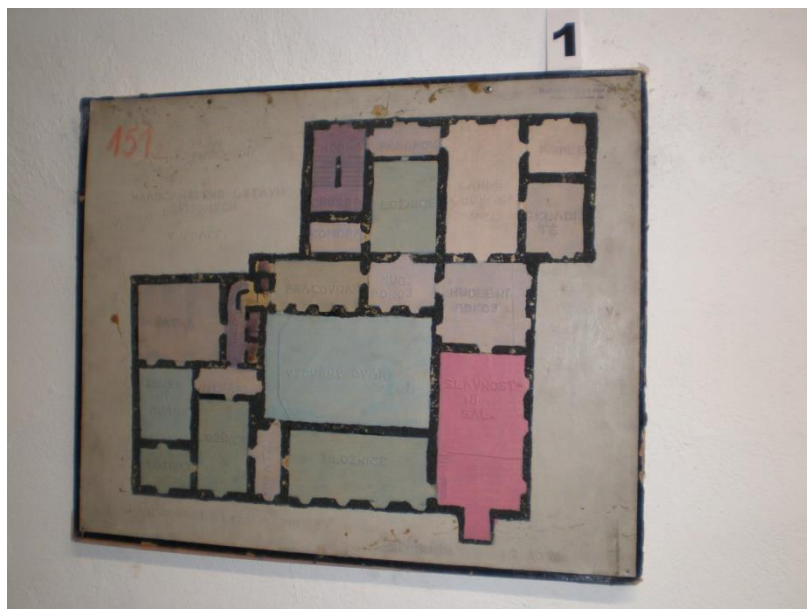

(Obrázek 1- Reliéfní mapa světa k výuce zeměpisu, foto-autorka)

(Obrázek 3 - Model hmyzu k výuce přírodopisu, foto-autorka)

Existují také prostorové pomůcky např. model budovy ústavu z roku 1930, který byl nejspíše vyroben rodičem některého dítěte.

(Obrázek 4 - Model budovy, foto-autorka)

V muzeu jsem našla i plánek Prahy s předpokládaným stářím z roku 1920. Plánek je popsán ve dvou jazycích.

Učebnice pro nevidomé a učební osnovy, tištěné v Braillově písmu, vydávalo ministerstvo opakovaně i po druhé světové válce. Dosud poslední série učebnic byla vydána v první dekádě 21. století.

První českou čítanku a různé další pomůcky jsou ke zhlédnutí v muzeu Školy Jaroslava Ježka. Pomůcky jsou vystavené v otevíracích vitrínách, takže je možné si pomůcky a samotnou čítanku osahat.

Vyučovací jazyky v ústavu

Zpočátku se v ústavu vyučovalo jen německy. Z materiálu z roku 1847 se dozvídáme, že se v té době učila německy náboženská výchova. U ostatních předmětů to bylo tak, že se výuka jazyků střídala. Jeden týden se vyučovalo pouze německy a druhý týden pouze česky. Němčina však měla vždy přednost před češtinou. Češtinou se v ústavu mluvilo a vyučovalo až po založení republiky v roce 1918. (Solarová, Šarbach, 1992)

1.4 Postupné zavedení Braillovy abecedy

K postupnému zavedení Braillova bodového písma došlo na přelomu 19. a 20. století. Někteří pedagogové se Braillovu písmu bránili, ale to jen proto, že se nechtěli učit další typ písma. A však odůvodňovali to tím, že bodové písmo nevidomé izoluje od lidí bez zrakového postižení. Pro české učitele byl tento typ písma až příliš revoluční. Za to někteří pokrokoví pedagogové a snaživí studenti o zavedení Braillova bodového písma velmi stáli. Adaptací Braillova písma se zabývali učitelé: Jan Schwarz, ředitel brněnského Ústavu pro nevidomé, Václav Novák, učitel v Klárově ústavu pro nevidomé, a Václav Malý učitel v Hradčanském ústavu. Václav Malý vynalezl Pražskou tabulku, která se užívala k psaní Braillova písma.

V 50. letech se začal k psaní bodového písma využívat Pichtův psací stroj. Od 90. let 20. století se užívají počítače se speciálními programy a s Braillovým řádkem, které velmi usnadňují život nevidomým lidem. Braillovo písmo i nadále zůstává nedílnou součástí života nevidomých.

V roce 1879 Mezinárodní kongres učitelů nevidomých v Berlíně doporučil Braillovo písmo vyzkoušet. Braillovo písmo je v dokonalém souladu s fyziologií a psychikou vnímání hmatem. Při psaní se užívaly jednoduché šablony. Koncem 19. století vyrobil Martens desku, v které byly otvory připravené pro vsunování kolíčků. Takové tabulky se užívají i v dnešní době. Například existuje písanka jednořádková, dvouřádková i třířádková.

Dnes je Braillovo písmo zavedeno po celém světě. V Braillově písmu se tisknou knihy, časopisy, zakládají se zvukové knihovny. Braillovo písmo je hlavní pro rozvoj jazyka a kultury u nevidomých.

(Vachtlová in Soldánová, 2007)

1.5 Pomůcky na psaní, které se používaly v ústavu

V muzeu na ZŠ Jaroslava Ježka je velmi mnoho kompenzačních pomůcek, které jsou zajímavé, některé jsou velmi staré a po domácku vyráběné. Pomůcky jsou dřevěné, kovové, z provázků a odlévané. Některé jsou krásně vypracované, a i když jsou hodně staré, některé jsou stále funkční. Nalezneme zde mnoho tabulek pro výuku bodového písma, reliéfní obrázky předměty pro prostorovou orientaci – například dřevěný model ústavu. V muzeu je také vytaveno několik psacích strojů, které se používaly. Návštěva muzea je zajímavá, jsou zde vystavené i kroniky, do kterých se zapisovaly akce, které se na škole pořádaly, v kronikách jsou nalepeny fotky.

Tabulky

- V muzeu se dochovalo jedno písmenko z Kleinova psacího stroje, toto písmeno „J“ je důkazem, že tento stroj používali v tomto zařízení.
- Užívala se tabulka s ručně vydlabaným písmem a číslicemi. Pomůcka se využívala k výuce čtení v období Kleinova písma a to kolem roku 1900.
- Další pomůckou je soubor amatérsky vyrobených písmen. Jedná se o určitý druh nástěnky.
- V muzeu je také k vidění pomůcka, podle které bylo vyučováno Kleinovo písmo. Je to kompletní sada písmen a gramatických značek. Rošt, do kterého se písmena zasazovala se nedochoval. Tuto pomůcku zavedly řádové sestry. Pomůcka pochází z let 1850 – 1860.
- Tabulky pro výuku Huboldova písma. Používala se při přechodu z Braillova písma na latinku, aby byla umožněna písemná komunikace s vidomými.
- Huboldova kovová tabulka: používá se velká tiskací latinka a tužka. Vkládal se tam kopírovací plátěný papír, na který bylo možné psát tupou jehlou.
- Zachovala se i Huboldova tabulka na dopisování v němčině. Od české tabulky se liší tak, že tam nelze psát háčky a čárky.
- V muzeu se nachází domácí šestibodová tabulka (jednořádková) pro psaní bodového Braillova písma. Na zadní straně je datum 2. 8. 1922.
- Dále v muzeu najdeme jednu šestibodovou zvětšenou tabulku. Další tabulky jsou v běžném rozměru a pochází z let 1938, 1940, 1946.

Psací stroje, které užívaly v ústavu

Psacích strojů je v muzeu mnoho. Vybrala jsem si k popisu několik strojů, které mi připadaly nejzajímavější. Některé psací stroje jsou stále funkční, z některých se dochovaly jen části.

- V ústavu se používal Kleinův psací stroj. Doba užívání je asi z roku 1900. Byl původně určen pro písemný styk nevidomých.
- V muzeu nalezneme stroj, který se ve škole datuje od roku 1957, byl obouruční, nebo také pravoruční.

- Stroj Erika, který byl vyráběn obouruční, pravoruční, levoruční.
- Stroj z Německa Blindenstudienstalt, Marburg-Lahn, se používal v letech 1950-1965. Byl určen k psaní zkratkopisu. Psací stroj byl vybaven kartonovým obalem, který zamezoval velkému hluku.
- Dále v muzeu nalezneme sedmibodový psací stroj, který se užíval při výuce obsluhy dálkopisů.
- Stroj z konstruktérské firmy Pichta, měl sloužit k písemné komunikaci mezi vidomým a nevidomým. Stroj jednoduchým způsobem převádí z Braillova písma do latinky.
- Bodový slepecký stroj, který píše na pásku. Tento stroj se hodí pro zkratkopis. Byl vyroben po roce 1945. Výrobce J.M. Glauser v Londýně.
- Po roce 1989 došlo ke změnám a Češi si chtěli vyrábět vlastní stroje pro nevidomé, vznikala a zanikala družstva.

Vznikaly nové stroje v černém provedení a také nové stroje typu Monika. Slovenský Tetrapoint a Německá Erika měly v této době úspěchy. Dnes se používá Perkins Trailer z USA, který je spíše poskytován jako dar.

(Informace a fotografie jsem získala v muzeu Školy Jaroslava Ježka)

(Obrázek 5 - tabulka k výuce písmen a číslic, foto -autorka)

(Obrázek 6 - psací stroje v muzeu Školy Jaroslava Ježka, foto-autorka)

2. Současná výuka na Základní škole Jaroslava Ježka

V současné době Základní škola Jaroslava Ježka provádí komplexní péči o zrakově postižené děti. V tomto zařízení se nachází mateřská škola, základní škola, základní škola praktická, praktická škola, umělecká škola pro zrakově postižené, internát, školní družina a klub, speciálně pedagogické centrum.

Vzdělávání dětí se zrakovým postižením je zakotveno v zákoně č. 561/2004 Sb. §16 *Vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami. Zákon uvádí, že „dítětem, žákem a studentem se speciálními vzdělávacími potřebami je osoba se zdravotním postižením, zdravotním znevýhodněním nebo sociálním znevýhodněním. Zdravotním postižením je pro účely tohoto zákona mentální, tělesné, zrakové nebo sluchové postižení, vady řeči, souběžné postižení více vadami, autismus a vývojové poruchy učení nebo chování.“*

Dle odstavce 6, §16 zákona 561/2004 Sb. *„mají děti, žáci a studenti se zdravotním postižením právo na vzdělávání, jehož obsah, formy a metody odpovídají jejich vzdělávacím potřebám a možnostem, na vytvoření nezbytných podmínek, které toto vzdělávání umožní a na poradenskou pomoc školy a školského poradenského zařízení.“*

Dle odstavce 7, §16 zákona 561/2004 Sb. *„děti, žáci a studenti se zdravotním postižením mají právo bezplatně užívat při vzdělávání speciální učebnice a speciální didaktické a kompenzační učební pomůcky poskytované školou.“*

V odstavci 7 dále nalezneme poznámku o tom, *„že dětem, žákům a studentům, kteří nemohou číst běžné písmo zrakem, se zajišťuje právo na vzdělání s použitím Braillova hmatového písma.“*

(Zákon 561/2004, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání.)

2.1 Zásady výuky nevidomých dětí

Při výuce žáků se zrakovým postižením, je třeba dodržovat určité zásady, jelikož žáci se zrakovým postižením potřebují speciální přístup učitele a používají speciální pomůcky.

Keblová (1996) uvádí tyto **zásady**:

- důležité je **tematické propojení** výuky různých předmětů, hledání souvislostí
- **názornost** – ve využívání praktických ukázek, zvuků, modelů dávat předměty do rukou, tím žákům umožníme vícekanalového učení, tzn. učení všemi smysly, názornost můžeme uskutečnit hned v několika předmětech - v zeměpise, biologii (modely vycpaných zvířat, reliéfní mapy, reliéfní obrázky).
- využití **skupinové práce** a pomoci ostatních spolužáků, tím podpoříme i kolektivní klima
- učitel by měl být ochoten **upravovat učební texty** dle potřeb žáků a studentů (zvětšit písmo, osvětlení)
- dát dětem **více času** při cvičeních a testech
- důležitá je **verbalizace** všeho důležitého i poznámek na tabuli, hláskování neznámých termínů a jmen
- **respektování potřeb** žáka, (zvětšené písmo, dostatek času) avšak neslevujeme ze svých požadavků
- **kontrola zápisu** učiva u mladších žáků
- žák by měl sám upozorňovat učitele na to, co zvládá, aby poskytl učiteli zpětnou vazbu, zda porozuměl probrané látce
- využití **hraní role**, pantomimy, práce s výukovými programy na PC
- **podpora komunikačních** dovedností (u žáka podporujeme písemný i ústní projev)
- pomoci žáku v ukládání informací a kompletaci textů, naučit strategii vyhledávání informací a práci s nimi s využitím speciálních pomůcek

2.2 Specifika výuky nevidomých dětí

Výuka nevidomých dětí má svá specifika. Učitel musí při výuce myslet na to, že dítěti chybí možnost vizuálního vnímání, každý učitel si musí vytvořit strategii práce s nevidomými dětmi.

Specifiky výuky se zabývá Hamadová, Květoňová, Nováková (2007) ve své publikaci a uvádí tyto zásady, na které je nutné se zaměřit při výuce:

- Strategie práce: každý učitel si musí najít svou strategii práce při výuce zrakově postižených žáků. Doporučuje se, aby si učitel popovídal s žákem o jeho dovednostech a o jeho prosbách, o pomůckách, které mu vyhovují a pomáhají.
- Absence vizuálního vidění: dalším specifickým rysem výuky je to, že dítě vizuálně nevnímá. Ve většině předmětů je to velký problém. Největší problém však nastává v předmětech, jako je biologie, zeměpis, geometrie, chemie. V biologii a zeměpise se tento problém kompenzuje například pomocí modelů zvířat, reliéfních map. V matematice se užívají trojrozměrné modely. Samozřejmě vše by mělo být doprovázeno mluveným slovem učitele, vysvětlováním.
- Více se zaměřovat na ústní a i písemný projev: učitel by měl hláskovat slova, která jsou odborná, nebo, která děti neznají. To platí hlavně u předmětů humanitních a při výuce jazyků. Důraz by měl učitel klást na ústní projev, který je důležité trénovat
- Braillovo písmo: děti s postižením zraku používají texty v Braillově písmu. Užívají k zápisu Braillova písma Pichtův psací stroj. Dále pracují s počítačem, který má hlasový výstup nebo Braillovský řádek. Braillovo písmo se tiskne na Braillovské tiskárně.
- Celkový rozvoj dítěte: bereme v úvahu celkový rozvoj osobnosti dítěte. Jedná se o specifické kompetence jako je: schopnost práce s pomůckami, prostorová orientace.
- Dalším důležitým bodem je používání kompenzačních pomůcek. Existuje několik dělení kompenzačních pomůcek na optické (brýle, lupy), neoptické (hodinky, rozlišovače barev), elektronické (Braillovský řádek). Kompenzační pomůcky jsou nezbytné při výuce nevidomých dětí.

2.3 Hmatové vnímání u nevidomých dětí

Hmat je jedním z 5 smyslů, na který se každý den spoléháme. U lidí nevidomých je nepostradatelným pomocníkem v jejich životě. Nevidomý lidé poznávají svět hlavně pomocí hmatu, proto je nutné jejich hmat pravidelně trénovat.

„Hmatové vnímání kompenzuje bezprostřední poznávání okolního světa nejen u nevidomých, ale i u částečně vidících.“ (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007, s.62)

Keblová (1999) uvádí tři formy hmatového vnímání:

- **Pasivní** hmatové vnímání vzniká podrážděním receptorů kožního analyzátoru při položení ruky na určitý předmět, který chceme zkoumat. Pasivním hmatovým vnímáním je možné vnímat fyzikální a prostorové vlastnosti předmětů jako například: teplotu předmětu, tvar, velikost předmětu.
- **Aktivní** hmatové vnímání (optika) je výsledek aktivního poznávání a ohmatávání předmětů pomocí pohybu ruky po předmětu. Aktivní hmatové vnímání umožňuje získat informace o vlastnostech předmětu, jeho obrysu, nebo tvaru předmětu a tím získat celkovou představu, jak předmět vypadá.
- **Zprostředkované** (instrumentální) hmatové vnímání se využívá při zkoumání okolí a předmětů. Takovým základním nástrojem zprostředkovaného vnímání může být bílá hůl.

Hmatové vnímání je velmi náročné časově. Vyžaduje velké psychické úsilí a rychle dochází k únavě, proto bychom děti neměli přetěžovat.

2.4 Čtení bodového písma

Většina nevidomých lidí používá ke čtení Braillovo písmo. Braillovo písmo se často učí i děti slabozraké, jelikož se jejich zrakové postižení může postupem času zhoršit. Braillovo písmo je bodové písmo, k jehož přečtení je třeba výborně trénovaný hmat. Autorem tohoto bodového písma byl nevidomý Louis Braille.

Trénovat bodové písmo začínají děti již v mateřských školách. U dětí používáme figurkový šestibod a učíme je základním pojmům jako např. vpravo, vlevo, nahoře, dole, vedle. Figurkový šestibod zahrnuje různé postavičky, zvířátka a předměty, které se vkládají do jednotlivých bodů figurkového šestibodu.

Jak uvádí Keblová (1999) Braillovo písmo je systém šesti bodů, které jsou reliéfně raženy na tvrdší papír. Braillovo písmo nám umožňuje 63 bodových kombinací. Písmu čtou nevidomí konečky prstů a každý prst ruky plní jinou funkci:

- ukazovák pravé ruky má funkci **vyhledávací**
- ukazovák levé ruky upřesňuje vjemy, které nevidomý člověk získal
- palec plní funkci **opěrnou**
- prsty pravé ruky **hmatají** řádku a prsty ruky levé **hledají** řádku další

Hmatové čtení je 3-4 krát pomalejší než běžné čtení.

Zápisem Braillova písma se zabývají autorky Hamadová, Květoňová, Nováková (2007) a ve své publikaci zmiňují, že Braillovo písmo se zapisuje nejčastěji na Pichtově psacím stroji. Braillovo bodové písmo je možné tisknout na Braillovské tiskárně. Dnes se užívá velmi oblíbený Braillovský řádek, který se připojuje k počítači a převádí textové informace z obrazovky do Braillova písma. Z důvodu finanční náročnosti Braillovského řádku je využíván hlavně na školách středních a vysokých pro kontrolu zápisu.

Dále se využívá digitální čtecí zařízení pro nevidomé je to „*Jednouúčelová aplikace počítače se zabudovaným scannerem a hlasovým výstupem. Umožňuje též digitalizaci textů pro počítače*“ (Keblová, 1995, s. 22).

Problémy se čtením a dyslexie u dětí se zrakovým postižením

Specifickým poruchám učení u nevidomých dosud nebyla v naší odborné literatuře věnována velká pozornost. Specifické poruchy učení/čtení se objevují u dětí nevidomých, jež jsou velmi podobné dyslexii vidících žáků.

Greaney, Reason (1999 in Helebrantová 2011) uvádějí, že část nevidomých dětí má problémy při učení se čtení Braillovu bodovému písmu. Některé děti tento systém vůbec nepochopí. Autoři řeší, co způsobuje dyslexii u nevidomých dětí, zda je to složitost Braillova písma, nebo nedostatek zájmu, nebo role fonologických procesů.

E. Johnson (2010 in Helebrantová 2011) připomíná, že problémem u nevidomých žáků s poruchou učení může být špatná a pozdní diagnostika jejich specifických potřeb. Pak bohužel může dojít i k tomu, že porucha učení je přisuzována zrakovému postižení, takže místo toho, aby byla diagnostikována porucha učení, za příčinu potíží je stanoven špatný zrak.

Helebrantová (2011) se ve své přehledové studii zabývá dyslexií u nevidomých, kde uvádí, že nevidomé děti se setkávají s písmem většinou až ve škole, zatím co děti vidící od malička mají možnost sledovat nápisy na plakátech, nadpisy při prohlížení knih, časopisů, nápisy na obchodech. Tím pádem u nevidomých dětí dochází k patrnému zpoždění ve vývoji čtení. Čtení bodového je navíc mnohem složitější, než čtení tištěného textu. Velmi důležité je rané vzdělávání například na figurkovém šestibodu, aby se nevidomé děti ve škole rychleji naučili Braillovo bodové písmo.

V. Preda (2009 in Helebrantová 2011) se zabýval prevencí poruch čtení Braillova písma. Byly navrženy 3 programy:

- a) usnadnit rozvoj hmatově-kinestetických schopností již od předškolního věku*
- b) urychlit rozvoj obouruční techniky čtení*
- c) řešit problém fonologického deficitu rozvojem fonologického uvědomění*

Součástí programu byla slovní a psaná cvičení k rozvoji fonologického uvědomění:

- slovní cvičení, která zahrnovala detekci počáteční souhlásky nebo souhláskové skupiny ve slově;
- písemná cvičení s rýmujícími slovy;
- ústní spojování párů rýmujících se slov;
- asociace různých fonémů k vytvoření slov (písemně);
- ústní rozčleňování slov na příslušné fonémy;
- ústní cvičení s vypuštěním počátečního nebo konečného fonému;
- sborové opakování a individuální písemné zaznamenávání sloky nebo hádanky nadiktované učitelem (písemně i ústně).

Arter (2000 in Helebrantová) se zabývá studií prováděnou na 12 nevidomých dětech, jež jsou bystré v ostatních předmětech, avšak mají problémy se čtením. Z výsledků vyplývá, že děti měly sekvenční problémy, které měly vliv na čtení, psaní, hláskování, 10 z nich mělo problémy v pravolevé nevyhraněnosti. To se projevilo v níže uvedených oblastech:

- potíže v ustavení laterality a dominance ruky
- význačná nejistota a zmatenost ohledně pravo/levé strany
- problémy v orientaci spojené s pravo/levou nevyhraněností
- reverze/inverze písmen při čtení

Helebrantová (2011, s. 53) shrnuje, že převážná část výzkumů potvrdila, že nevidomí žáci mají problémy se čtením, s fonologickým uvědoměním a hmatovým vnímáním. *„Jak hmatová citlivost, tak sluchová ostrost jsou základem schopností fonologického uvědomění a jsou nezbytné k vyřešení části logografické povahy Braillova pravopisu.“*

2.5 Kompenzační pomůcky při výuce českého jazyka

Keblová (1999) uvádí, jak kompenzovat částečnou a úplnou ztrátu zraku.

- Částečnou ztrátu zraku lze kompenzovat zvětšením písma, jednoduché černé kontury, syté kontrastní barvy. K psaní se užívají fixy. Nezbytný je také stolek se zdvižnou deskou a dobré osvětlení.
- Úplná ztráta zraku lze kompenzovat převodem textu do podoby vnímatelné hmatem, nebo sluchem.

K tomu se používají pomůcky jako:

- tabulky, které se užívají na psaní Braillova písma
- kancelářské psací stroje s výstupem v Braillově písmu
- speciální učebnice psané v Braillově písmu
- audio nahrávky

Dnes existují moderní elektronické přístroje, které velmi usnadňují život dětem se zrakovým postižením. Jsou to například přístroje, které převádějí černotisk do reliéfní latinky (Optacon), nebo přístroje, které počítačovým programem zvětší písmo na obrazovce počítače, nebo jej převedou do hlasové nebo hmatové podoby.

Učební pomůcky pro zrakově postižené žáky, které se užívají při práci v českém jazyce i jiných předmětech. (Keblová, 1999, s. 6-9)

- optické pomůcky: hyperokuláry, zvětšovací lupy
- neoptické:

A) Klasické pomůcky

- a) školní potřeby: papír pro psaní Braillova písma, kroužkové bloky pro nevidomé, zakládací desky, fólie ke kreslenkám, šablony pro psaní černotiskem, popisovací plastové tabulky, šablony dopisové, šablony na obálky, šablony na dopisy, pořadače, slepecký psací stroj (Pichtův), pracovní stůl se zdvižnou pracovní deskou a osvětlením, podstavce a držáky na knihy a sešity
- b) textový materiál: mapy se silnými konturami, učebnice v Braillově písmu, reliéfní materiál
- c) zvukové a auditivní nahrávky: zvuková a audiovizuální záznamová technika, zvukové záznamy výukových materiálů, výukové videozáznamy

B) Moderní elektronické pomůcky: magnetofon, kapesní kalkulátor s hlasovým výstupem, elektronický přenosný záznamník s hlasovým nebo hmatovým výstupem (Eureka), hlasový výstup k osobnímu počítači, digitální čtecí přístroj pro nevidomé s hlasovým výstupem (Sunrise)

- Pomůcky pro výuku českého jazyka
 - figurkový šestibod
 - kostkový reliéfní šestibod
 - količková písanka I. velikosti
 - tabulky (písanky) jedno a víceřádkové

- Hradecká tabulka
- bodové kleště
- pracovní listy pro čtení Braillova písma
- reliéfní obrazový materiál
- reliéfní abeceda
- sada textilních písmen

Keblová (1999, s. 15-18) ve své publikaci popisuje blíže některé neoptické pomůcky, které žáci užívají při hodině českého jazyka.

- Figurkový šestibod je neoptická pomůcka, která slouží k nácviku Braillova bodového písma. Je to tabulka se šesti body, v nichž jsou sklápěcí figurky. Sklápěním a vztyčováním figurek nacvičujeme jednotlivá písmena. Figurky mohou být také vyndavací.

- Kolíčková písanka I. velikosti (šestibod) slouží k nácviku Braillova písma. Destička je z plastu, ve které jsou navrtány díry ve dvou řadách pod sebou – šest otvorů. Do otvorů se zasouvají kolíčky a děti skládají písmena v Braillově písmu.

- Kolíčková písanka II. velikosti slouží k nácviku „psaní“ Braillovy abecedy. Je to deska z plastu, v níž jsou navrtány díry, do kterých se strkají dřevěné, nebo plastové kolíčky a vytvářejí se jednotlivá písmena. Na řádcích se píše a čtou slabiky, slova, krátké věty.

- Pracovní listy pro čtení Braillova písma jsou fólie vyrobené z umělé hmoty, na těchto fóliích jsou vytlačena písmena. Pracovní listy slouží k nácviku čtení Braillovy abecedy. Písmena abecedy jsou ve skutečné velikosti běžně užívaného slepeckého písma.

- Pražská tabulka slouží k psaní bodového písma. Sestává se ze dvou kovových desek, které jsou spojeny pantíky. Mezi výše uvedené kovové desky se vkládá papír. Horní deska je rozdělena do řádků a dolní deska má vyhloubeniny na vytlačování jednotlivých bodů, které se vytlačují bodátkem. Bodátkem je jehla

upevněná v držátku. Na této tabulce se píše zprava doleva a zrcadlově převráceně. Před čtením se papír vyndá, obrátí se a čtenář čte písmo hmatem.

- Pichtův psací stroj slouží k psaní bodového písma. Při psaní jsou body vytlačovány do papíru ze spodu a tvoří pozitiv, který lze číst hmatem. Tento se skládá ze sedmi kláves, se šesti klávesami se píší body, sedmá klávesa má funkci mezeríku. Pichtův psací stroj se vyrábí ve verzi „pravo“, „levo“, „obouručný“.

- Magnetofon/CD přehrávač se využívá pro čtení zvukových knih, učebních textů, beletrie na kazetách nebo CD. Zvukové knihy půjčuje například Macanova knihovna v Praze.

- Eureka je malý přenosný počítač s programy a hlasovým výstupem. Zápis se provádí šesti klávesami a mezeríkem podobně jako na Pichtově psacím stroji. Pro tisk se připojuje tiskárna černotisková nebo bodová. Zařízení je vhodné na vypracování domácích úkolů na druhém stupni základní školy.

- Optacon je univerzální čtecí přístroj, s jehož pomocí můžeme číst všechny druhy a typy písma. Nevidomé dítě čte levým ukazováčkem a pravou rukou ukazuje kamerou po textu. Aby mohl člověk užívat tento stroj je zapotřebí zácvik specialistou.

3. Četba a poslech u zrakově postižených dětí na Základní škole Jaroslava Ježka

Lidé se zrakovým postižením ve většině případech mají velmi rádi četbu a také poslech mluveného slova. Mluvené slovo má velký vliv na každého člověka, natož pro lidi se zrakovým postižením, kteří jsou na sluchu prakticky závislí.

3.1 Význam mluveného slova a sluchu u nevidomých

Tvrzení mnoha vidících lidí o lepší citlivosti sluchu nevidomých jsou neopodstatněná. Rozdíl však spočívá v tom, že nevidomý člověk aktivněji využívá sluch, oproti člověku vidícímu. (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007).

Keblová (1999) uvádí, že sluchem přijímáme až 15 procent informací z okolního prostředí. Vnímání řeči, člověku umožňuje dorozumět se, předávat poznatky, vědomosti a také je přijímat. Vnímání neartikulovaných zvuků jako je hudba, poskytuje nevidomým příjemný estetický zážitek.

U dítěte se zrakovým postižením je nutné začít co nejdříve rozvíjet sluchové vnímání, přičemž Keblová (1999) uvádí, že bychom se měli zaměřit na tyto oblasti:

- rozvoj sluchové paměti
- osvojení si běžných sluchových dovedností
- vychovávat dítě k uvědomělé sluchové pozornosti
- dítě učit k tomu, aby si osvojilo specifická kritéria pro hodnocení projevů okolního světa

Děti se zrakovým postižením by se měly učit slyšet a sledovat rozhovor, rozeznávat co se říká, poznat osoby podle hlasu, hlasy také mohou dítěti pomoci orientovat se v prostoru.

Řeč má pro zrakově postižené dítě větší význam, než pro zdravé dítě. U těžce zrakově postižených se dá mluvit o kompenzačním významu řeči.
(Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007)

Význam sluchu a mluvené řeči je pro nevidomé děti obrovský. Díky mluvenému slovu mohou navazovat vztahy s lidmi. Děti se zrakovým postižením si velmi rády povídají a rády se ptají. Zajímá je, co říkáte. Oproti dětem z běžné základní školy je zde velký rozdíl. Mnohdy na běžné základní škole můžeme být svědkem toho, že žáky nezajímá, co říká učitel, zatímco tady žáci se zrakovým postižením pozorně poslouchají každé učitelovo slovo. Kdyby se náhodou nějaký žák rozhodl vyrušovat, ostatní žáci ho napomenou. Mluveným slovem můžeme dětem dodat odvalu, můžeme je pochválit, povzbudit utěšit, což je velmi důležité. Díky sluchu mají žáci se zrakovým postižením kontakt s ostatními osobami. Je-li u zrakově postižených narušen i sluch, nastává komunikační bariéra, ale v současné době není takových případů mnoho. Většinou je jeden z těchto dvou smyslů zasažen méně.

3.2 Audio nahrávky knih a jejich působení

Knihy jako takové mají velký vliv na každého z nás. Knihy v namluvené podobě zná snad každé dítě. Většina dětí usíná při poslechu pohádky z nějakého přehrávače. Pro děti se zrakovým postižením mají audio nahrávky knih vliv o něco větší, než u dětí bez zrakového postižení. Pro děti se zrakovým postižením jsou audio nahrávky knih velkým usnadněním, protože čtení knih tištěných Braillovým písmem je náročnější na čas a na únavu. U poslechu se děti tak neunaví a také si dokážou mnoho zapamatovat. Poslech je pro ně příjemný, mohou si představovat příběh a tím rozvíjet svou představivost a paměť.

Existují internetové stránky, které nabízejí knihy v elektronické podobě. Tímto se zabývá například Tyfloservis, o.p.s. Knihu je možné číst na Braillovém řádku, nebo si na počítači pustit hlasový výstup.

U dětí je nutné rozvíjet vztah k četbě, ať k četbě v podobě audio nahrávek, či k četbě tištěných knih v Braillově písmu. Je dobré s dětmi společně poslouchat a případně jim rovnou vysvětlovat slova, která nepochopily.

„U nevidomých někdy pozorujeme extrém nazývaný verbalismus nevidomých.“ (Hamadová, Květoňová, Nováková, 2007)

3.3 Četba u dětí se zrakovým postižením a užití Braillovy abecedy

Četba je pro nevidomé dítě velmi důležitá, ba až nenahraditelná. Bodové písmo se stále hojně používá. Zvukové nahrávky, nebo digitální hlas v počítači má svůj velký význam, ale četbu bodového písma nemůže zastoupit. Pro nevidomé děti je dobré číst bodové písmo, jelikož trénují hmat, který je pro jejich život tolik podstatný.

Braillovo písmo má podobnou funkci jako běžné písmo a má ještě jednu funkci, a to funkci již výše zmíněnou- funkci hmatovou, rozvíjí hmat dětí s postižením zraku a stále ho trénuje. (Bodové knihy, 2010)

Četbou si děti vytváří vztah ke kultuře, rozvíjí svou představivost a paměť, mohou na chvíli zapomenout na starosti a pomořit se do světa příběhů, čar a kouzel.

Knihovny pro děti a dospělé se zrakovým postižením

¹ „Počátky zřizování knihoven a tiskáren pro nevidomé na území České republiky jsou úzce spjaty s existencí slepeckých ústavů. Koncem 70. let 19. století se do českých zemí dostává přes německou jazykovou oblast Braillovo slepecké písmo. Do té doby byla u nás při výuce nevidomých používána výlučně reliéfní tiskací latinka. Po několikaletém váhání spojeném s četnými polemikami Braillov znakový systém jednoznačně zvítězil. V nemalé míře k tomu přispěli i sami nevidomí, neboť od počátku přijímali Braillovo písmo s neskrývaným zájmem a radostí, učili se mu mezi sebou navzájem, a to i přes počáteční nedůvěru či dokonce odpor některých konzervativních učitelů ve slepeckých ústavech. Jedním z přímých důsledků oficiálního přijetí Braillova písma slepeckými ústavami v zemích Koruny české bylo zřizování ústavních knihoven a tiskáren. Fondy těchto knihoven sloužily výhradně potřebám ústavů.

Knihovny 4 slepeckých ústavů v českých zemích však později přece jen přesáhly zdi těchto institucí. Určitá část jejich fondů se totiž stala vítanou součástí fondu knihovny spolku „Český slepecký tisk“.

Spolek „Český slepecký tisk“ vznikl v červnu roku 1918 a lze jej charakterizovat jako přímého předchůdce dnešní Knihovny a tiskárny pro nevidomé. U zrodu spolku stál nevidomý hudební skladatel, pedagog a osvětový pracovník Karel Emanuel Macan.“ (Knihovna a tiskárna pro nevidomé K.E. Macana, 2015)

V České republice existují knihovny, které nabízejí knihy psané v Braillově písmu, v knihovnách běžného typu najdeme audio knihy. Člověk se zrakovým postižením si objedná knihu a přečte si ji z počítače pomocí Braillova písma, popřípadě pomocí hlasového digitálního výstupu, nebo si ji pustí v CD přehrávači.

Například knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana nabízí lidem a dětem se zrakovým postižením k zapůjčení texty v digitální podobě, zvukové záznamy, reliéfní obrázky, časopisy psané bodovým písmem. Časopis určený pro děti školního věku, který vydává knihovna K. E. Macana, se jmenuje Záškolák. Tato knihovna nabízí i bodové knihy na prodej. Děti zde najdou mnoho pohádek a dívčích románů. (Knihovna a tiskárna pro nevidomé K.E. Macana, 2015)

¹ KTN – Knihovna a tiskárna pro nevidomé K.E. Macana [online]. [cit. 8.3.2015]. Dostupné z WWW: <<http://www.ktn.cz/index>>.

Cinger (2008) uvádí, ve své knize, kterou vydává na počest jednoho z největších iniciátorů kulturního života lidí se rakovým postižením, že Knihovna a tiskárna pro nevidomé Karla Emanuela Macana byla založena v roce 1918. Pan Macan byl jedním z hlavních iniciátorů, kteří se snažili založit knihovnu po zrakově postižené a od roku 1926 nese jeho jméno.

²Další velmi významnou knihovnou pro lidi se zrakovým postižením je Knihovna Jiřího Mahena v Brně. Tato knihovna nabízí zvukové knihy, knihy v Braillově písmu, notové materiály v Braillově písmu, časopisy ve zvětšeném černotisku a periodika zaměřená na zdraví.

(Knihovna Jiřího Mahena v Brně, 2015)

3.4 Hmatové knihy

Knihy jsou důležité pro každé dítě. Existují bodové knihy pro děti, ale není tam dostatek hmatových ilustrací. Malým dětem více vyhovují hmatové knihy s ilustracemi. Maminka jim při prohlížení vysvětluje a vypráví a to je případ, kdy dítě vnímá knihu hmatem i sluchem. Zatímco bodovou knihu by vnímalo hmatem, pokud už by umělo číst. Nebo běžnou knihu čtenou matkou by vnímalo jen sluchem.

Hmatové knihy pro děti byly pomalu nedostatkovým zbožím, ale v posledních letech dochází ke změně. Nevidomé děti také velmi rády čtou, ale knih s hmatovými ilustracemi je velmi málo a jsou velmi drahé. Naštěstí však vznikl projekt Tactus, který se zabývá tvorbou hmatových knih, které pak mezi sebou soutěží a ty nejlepší knihy jsou vydávány a rodiče je mohou koupit svým dětem. Soutěžní díla jsou po vyhlášení výsledků soutěže předána do knihovny k půjčování. Od roku 2000 se konají každoroční mezinárodní soutěže s názvem Typhlo&Tactus o nejlepší hmatové knihy. Soutěže se konají i v České republice každé dva roky od roku 2007 pod názvem Tactus.

² Knihovna Jiřího Mahena v Brně [online]. [cit. 8.3.2015]. Dostupný z WWW: <<http://www.kjm.cz/knihovna-pro-nevidome>>.

Půjčovna Asociace rodičů a přátel dětí nevidomých a slabozrakých v ČR, o.s., půjčuje knihy ze soutěží Tactus a Typhlo&Tactus. Hmatové knihy lze také půjčit v knihovně K. E. Macana. Pro mimopražské děti je možné knihy z půjčovny doručit poštou.

Cílem je, aby knihy mohly využívat jak děti nevidomé, tak děti vidící. Například je to vhodné v situaci, kdy nevidomé dítě má sourozence bez postižení zraku.

Hmatové knihy není jednoduché vyrobit, měly by mít určité náležitosti, proto projekt Tactus tvůrcům nabízí odborné poradenství a semináře. (Tactus, 2015)

Já sama jsem měla v ruce několik soutěžních knih z projektu Tactus a mohu říci, že byly velmi zajímavé. Byly z různých materiálů, dřevěných, látkových, papírových. Obrázky v knihách byly pošité z různých druhů látek, z různých druhů hmot, například v knihách byly našité figurky z umělé hmoty. Není jednoduché vyrobit knihu, která by splňovala všechna přísná pravidla soutěže.

- Náležitosti, které by měla hmatová kniha mít:

Webové stránky ³(Tactus, 2015) uvádějí náležitosti, které by hmatová kniha pro děti měla obsahovat. Tato pravidla pro výrobu jsou z knihy od Poly Edman TACTILE GRAPHICS, jejíž důležité úryvky jsou na stránkách Tactus.wz.cz

- při výrobě hmatových knih využívat materiály, které jsou pro děti známé
- obrázky z různých materiálů jako je např. látka, smírkový papír, kov, kůže
- materiál by se měl podobat opravdovému předmětu
- zapojit lze i čich, k tomu se využívají škrabací nálepky, sušené bylinky v pytlíčku, sušené květiny
- zapojit lze i sluch pomocí různých hracích čudlíků, například z hracích pohlednic či přání
- jednoduchost obrázků je důležitá pro pochopení
- používají se prvky jako otevírací obálky, schránky, okna

³ TACTUS 2011[online]. [cit. 8.3.2015]. Dostupný z WWW: <http://www.tactus.wz.cz/>

- jako vlasy postavy se doporučuje užívat pravou nebo umělou srst
- oči se vytvářejí pomocí korálků
- zuby se dají vytvořit nalepením rýže do úst
- oblečení (látku) lepíme na kartonový papír, ale necháváme tam záměrně záhyby, protože ani ve skutečnosti látka těsně nepřiléhá, pod oblečení můžeme nalepit tenkou vrstvu molitanu
- užívají se různé druhy smirkového papíru
- při vytváření těla zvířat se užívá srst
- fousky se tvoří z tenkého drátku

Na webových stránkách Tactus (2015) uvádějí pravidla pro účast v soutěži Tactus.cz v roce 2015. Pravidla soutěže jsou velmi striktní a náročná. Jsou rozepsána v 17 bodech.

Shrnu zde nejdůležitější pravidla, kterých se musí soutěžící držet:

- hmatová kniha nesmí obsahovat pouze text, musí tam být i reliéfní obrázky, alespoň 5 stránek hmatových ilustrací
- kniha musí být v odolném provedení
- může obsahovat hlasový doprovodný záznam
- musí tvořit pevný celek, být svázána do vazby
- texty musí mít dobrou jazykovou úroveň
- černotiskové písmo musí být o velikosti 16 a zároveň i Braillovo písmo
- porota posoudí úroveň soutěžních děl, zdařilá díla předá do Knihovny hmatových knížek provozované Asociací rodičů a přátel dětí nevidomých a slabozrakých v ČR, o.s., kde budou k dispozici nevidomým čtenářům

4. Koncepce výuky českého jazyka na 2. stupni základní školy a specifika při výuce českého jazyka u dětí se zrakovým postižením

Čechová, Styblík (1998) uvádí, že český jazyk jako vyučovací předmět má v soustavě vyučovacích předmětů základní význam, na jeho zvládnutí je do značné míry závislý úspěch v ostatních předmětech – má centrální postavení ve vzdělávací soustavě a koncentrační význam, protože jednak využívá zkušenosti a poznatky žáků z veškerého vyučování i z mimoškolní praxe, jednak úroveň vzdělávání ovlivňuje.

Vyučovací předmět nese od prvního ročníku ZŠ až do konce SŠ název český jazyk a literatura – obsahuje složku jazykovou a literární. Jazyková složka v užším slova smyslu obsahuje gramatiku, nauku o slovní zásobě, pravopis, zvukovou stránku jazyka a obecné výklady o jazyce; v širším smyslu zahrnuje také slohovou výchovu. Jazyková výuka by se ovšem neměla v praxi izolovat od složky slohové – měli bychom při ní uplatňovat hledisko slohové.

Na Základní škole Jaroslava Ježka jsou žáci na druhém stupni vzdělávání podle Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání (až na malé výjimky, kdy mají žáci individuální vzdělávací plán).

4.1 Zakotvení vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání

Žáci musí zvládnout učivo, které je uvedeno v Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání a prokázat své dovednosti formou očekávaných výstupů.

Rámcový vzdělávací program (2013) zohledňuje při dosahování cílů:

- vzdělávací potřeby a možnosti žáků
- umožňuje uplatňovat individualizaci výuky podle potřeb a možností žáků
- umožňuje vytvářet širší nabídku povinně volitelných předmětů

- umožňuje vytvářet příznivé sociální a emocionální klima
- umožňuje prosadit změny v hodnocení žáků směrem k průběžné diagnostice
- individuální hodnocení jejich výkonů a využívání slovního hodnocení

⁴V Rámcovém vzdělávacím programu (2013) je zakotven vzdělávací obsah vzdělávacího oboru **Český jazyk a literatura**, který má komplexní charakter, ale je pro větší přehlednost rozdělen do více složek. Na 2. stupni základního vzdělávání se jedná o složky *Komunikační a slohová výchova*, *Jazyková výchova* a *Literární výchova*. Ve výuce se vzdělávací obsah jednotlivých složek prolíná.

V Rámcovém vzdělávacím programu (2013) jsou uvedena **cílová zaměření** vzdělávací oblasti: (uvedu pár nejdůležitějších bodů)

- pochopení jazyka jako nositele historického a kulturního vývoje
- rozvíjení pozitivního vztahu k mateřskému jazyku
- rozvíjení pozitivního vztahu k mnohojazyčnosti
- vnímání a postupné osvojování jazyka jako prostředku k získávání a předávání informací, k vyjádření jeho potřeb i prožitků a ke sdělování
- samostatné získávání informací z různých zdrojů a k zvládnutí práce s jazykovými a literárními prameny i s texty různého zaměření
- získávání sebedůvěry při vystupování na veřejnosti a ke kultivovanému projevu jako prostředku prosazení sebe sama
- individuální prožívání slovesného uměleckého díla, ke sdílení čtenářských zážitků, k rozvíjení pozitivního vztahu k literatuře i k dalším druhům umění

V Rámcovém vzdělávacím programu pro základní vzdělávání je uvedeno, co se žáci v jednotlivých vzdělávacích složkách naučí.

V **Komunikační a slohové výchově** se žáci učí vnímat a chápat různá jazyková sdělení, číst s porozuměním, kultivovaně psát, mluvit a rozhodovat se na základě přečteného nebo slyšeného textu různého typu vztahujícího se k nejrůznějším

⁴ *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2013. [online]. [cit. 22. 2. 2015]. Dostupné z WWW <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>*

situacím, analyzovat jej a kriticky posoudit jeho obsah. Ve vyšších ročnících se učí posuzovat také formální stránku textu a jeho výstavbu.

V Jazykové výchově žáci získávají vědomosti a dovednosti potřebné k osvojování spisovné podoby českého jazyka. Učí se poznávat a rozlišovat jeho další formy. Jazyková výchova vede žáky k přesnému a logickému myšlení, které je základním předpokladem jasného, přehledného a srozumitelného vyjadřování. Při rozvoji potřebných znalostí a dovedností se uplatňují a prohlubují i jejich obecné intelektové dovednosti.

V Literární výchově žáci poznávají prostřednictvím četby základní literární druhy, učí se vnímat jejich specifické znaky, postihovat umělecké záměry autora a formulovat vlastní názory o přečteném díle. Učí se také rozlišovat literární fikci od skutečnosti. Postupně získávají a rozvíjejí základní čtenářské návyky i schopnosti tvořivé recepce, interpretace a produkce literárního textu

(Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání, 2013)

4.2 Vzdělávací obsah vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura, metody a formy práce, didaktické zásady

Obsah učiva zmíněný níže by měli zvládat i žáci se zrakovým postižením. Rozsah učiva je velký a náročný, učitel žáků se zrakovým postižením proto musí velmi důkladně promýšlet, jak žáky učivo naučit, kterému vzdělávacímu obsahu se věnovat více a kterému méně, aby to pro ně bylo přínosné. Učitelé žáků se zrakovým postižením používají trochu odlišné metody a formy práce, než učitel na běžné základní škole.

Učivo vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura na 2. stupni základní školy

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání (2013) uvádí očekávané výstupy a učivo druhého stupně ZŠ:

Komunikační a slohová výchova

Učivo

- ☐ čtení – praktické (pozorné, přiměřeně rychlé, znalost orientačních prvků v textu), věcné (studijní, čtení jako zdroj informací, vyhledávací), kritické (analytické, hodnotící), prožitkové
- ☐ naslouchání – praktické (výchova k empatii, podnět k jednání), věcné (soustředěné, aktivní), kritické (objektivní a subjektivní sdělení, komunikační záměr mluvčího, manipulativní působení projevu, zvukové prostředky souvislého projevu a prostředky mimojazykové), zážitkové
- ☐ mluvený projev – zásady dorozumívání (komunikační normy, základní mluvené žánry podle komunikační situace), zásady kultivovaného projevu (technika mluveného projevu, prostředky nonverbální a paralingvální); komunikační žánry: připravený i nepřipravený projev na základě poznámek nebo bez poznámek, referát, diskuse
- ☐ písemný projev – na základě poznatků o jazyce a stylu, o základních slohových postupech a žánrech; vyjádření postoje ke sdělovanému obsahu, vlastní tvořivé psaní (komunikační žánry: výpisek, žádost, soukromý a úřední dopis, objednávka, teze, strukturovaný životopis, pozvánka, charakteristika, subjektivně zabarvený popis, výklad, úvaha)

Jazyková výchova

Učivo

- ☐ zvuková podoba jazyka – zásady spisovné výslovnosti, modulace souvislé řeči (přízvuk slovní a větný), intonace, členění souvislé řeči (pauzy, frázování)
- ☐ slovní zásoba a tvoření slov – slovní zásoba a její jednotky, slohové rozvrstvení slovní zásoby, význam slova, homonyma, synonyma, obohacování slovní zásoby, způsoby tvoření slov
- ☐ tvarosloví – slovní druhy, mluvnické významy a tvary slov

- skladba – výpověď a věta, stavba věty, pořádek slov ve větě, rozvíjející větné členy, souvětí, přímá a nepřímá řeč, stavba textu
- pravopis – lexikální, morfologický, syntaktický
- obecné poučení o jazyce – čeština (jazyk národní, jazyk mateřský), skupiny jazyků (slovanské – především slovenština – a jiné, jazyky menšinové), rozvrstvení národního jazyka (spisovné a nespisovné útvary a prostředky), jazyk a komunikace (jazyková norma a kodifikace, kultura jazyka a řeči, původ a základy vývoje češtiny, jazykové příručky)

Literární výchova

Učivo

- tvořivé činnosti s literárním textem – přednes vhodných literárních textů, volná reprodukce přečteného nebo slyšeného textu, záznam a reprodukce hlavních myšlenek, interpretace literárního textu, dramatizace, vytváření vlastních textů, vlastní výtvarný doprovod k literárním textům
- způsoby interpretace literárních a jiných děl
- základy literární teorie a historie – struktura literárního díla (námět a téma díla, literární hrdina, kompozice literárního příběhu), jazyk literárního díla (obrazná pojmenování; zvukové prostředky poezie: rým, rytmus; volný verš), literatura umělecká a věcná (populárně-naučná, literatura faktu, publicistické žánry)
- literární druhy a žánry – poezie, próza, drama, žánry lyrické, epické, dramatické v proměnách času – hlavní vývojová období národní a světové literatury, typické žánry a jejich představitelé

Každá škola si podle doporučeného učiva v Rámcovém vzdělávacím programu tvoří svůj učební plán a učební osnovy, které obsahují název vyučovacího předmětu, jeho charakteristiku, obsahové, časové a organizační vymezení vyučovacího předmětu, výchovné a vzdělávací strategie, vzdělávací obsah vyučovacího předmětu. To vše nalezneme ve Školním vzdělávacím programu (ŠVP) každé školy. Učební plán příslušných škol je přizpůsoben potřebám žáků, se zřetelem k jejich postižení, omezení, handicapu. Rámcový vzdělávací program podporuje autonomii škol a profesní odpovědnost za výsledky ve vzdělávání a také se snaží co nejdéle podporovat heterogenní skupiny žáků a zamezit vyčleňování žáků do specializovaných škol

Metody a organizační formy práce užívané při výuce českého jazyka

Vyučovacími metodami chápeme způsoby záměrného uspořádání činností učitele a žáků, které by měly vézt a směřovat ke stanoveným cílům učitele. Metody volíme vždy podle složení žáků ve třídě, podle jejich schopností, podle toho, zda mají nějaké postižení, zda někteří mají individuální vzdělávací plán. Nemůžeme používat metody univerzálně, v některých případech nemusí fungovat, nebo ještě hůře, mohou být pro některé žáky nepříjemné. Učitel, který třídu zná, by měl být schopen poznat, které metody a formy práce jsou pro jeho žáky vhodné.

Vyučovací metody

Skalková (2007) uvádí ve své knize Obecná didaktika tyto vyučovací metody:

- a) *Metody z hlediska pramene poznání a typu poznatků* – aspekt didaktický:
metody slovní, metody názorně demonstrační, metody praktické
- b) *Metody z hlediska aktivity a samostatnosti žáků* – aspekt psychologický
- c) *Metody z hlediska myšlenkových operací* – aspekt logický
- d) *Varianty metod z hlediska fází výchovně vzdělávacího procesu* – aspekt procesuální
- e) *Varianty metod z hlediska výukových forem a prostředků* – aspekt organizační
- f) *Aktivizující metody* – aspekt interaktivní

Čechová, Styblík (1998) uvádějí tyto vyučovací metody vhodné při výuce českého jazyka

- **expoziční metoda monologická** – jedná se o výklad, přednášku, vyprávění, vysvětlování, dříve byla nejběžnější, vzhledem k charakteru jazykového učiva, tj. učiva neepického, praktického a vzhledem k psychice žáka a celkovému cílu školy se stává tato metoda spíše doplňkovou
- tato metoda je vhodná např. při seznamování žáků s obecnými poznatky o jazyce, a to v kombinaci s metodou rozhovoru – kombinace těchto dvou metod je nutná

•**metoda rozhovoru** – metoda dialogická, heuristická, sokratovská, je to častá metoda jazykového vyučování, dáváme jí přednost před monologickou vždy, můžeme-li se opřít o vědomosti žáků

•**metody studijní** – jde např. o metodu samostatné práce s knihou, o metodu výkladového čtení, o řízené studium – tzv. programování

-metoda práce s knihou je osvojena na ZŠ a dále na SŠ, kde je kvůli malé hodinové dotaci předmětu nutné, aby žáci s učebnicí pracovali i doma

•**metoda výkladového a komentovaného čtení** – volíme ji tehdy, je-li to téma výčtového charakteru (ustupuje se od zdlouhavého zapisování na tabuli, dáváme přednost četbě a analýze příkladů v učebnici, shrnujeme a zobecňujeme)

•**názorné metody** – při jazykovém vyučování je základní názorninou jazykový materiál, nevykládáme jen o jazyku, ale učíme jazykem/řečí jazyku, využíváme projevy žáků, lidí z našeho okolí, rozhlasové a televizní pořady, knižní, časopisecké texty, které žáci pozorují, analyzují a pojmenovávají

•**metody aplikační a procvičovací** – mají za cíl poznané jazykové jevy uvádět do jazykové praxe žáků tak, aby se staly přirozenou součástí žákovského vyučování

•**metoda cvičení** – v metodice vyučování čj se uvádí kritéria pro cvičení: podle obsahu (tj. podle jazykových rovin); podle způsobu cvičení (doplňovací, nahrazovací, obměňovací, diktát atd.); podle formy (ústní, písemná, školní, domácí); podle funkce (orientační, procvičovací, opakovací, kontrolní); podle myšlenkových operací (analytické, syntetické, srovnávací, třídící, zobecňovací)

Čechová, Styblík (1998) dále uvádí metody sloužící k získání stylistických poznatků:

•**metoda výkladu** – na ZŠ jen okrajově, předmět má především instrumentální cíl, výklad může mít formu:

vysvětlování – postupné sdělování informací, doplněné otázkami směrem k žákům

vypravování – hlavně u dětí mladšího věku, na 2. stupni např. úvod k výkladu

popis – slouží k seznámení žáků s projevy různých typů textů

•**metoda samostatného studia žáků** – žáci vlastním studiem řízeným otázkami a úkoly uloženými učitelem získávají nové informace a podněty k přemýšlení

Do výuky je vhodné zařadit **slohová** cvičení:

-slohová cvičení lze realizovat formou mluvenou i psanou, dialogickou i monologickou, cvičení musí představovat promyšlený komplex

•konkrétní metody procvičování:

-opisování – používalo se hlavně dříve, jde o mechanickou metodu

-otázková metoda – je nutné klást otázky tak, aby vedly k tvorbě textu

-pozorování textu – musí být řízené učitelem

-imitování- nižší forma slohové výuky, zcela ji nezavrhujeme, podle vzoru

žáci mohou aplikovat poznatky a zkušenosti na jinou látku

-práce s básní – synonymická cvičení, motta

Kostečka (1993) ve své publikaci *Do světa češtiny* jinak uvádí další vyučovací metody:

Vyučovací metody jsou ovlivněny několika faktory: cílem hodiny, strukturou hodiny, charakterem učební látky, úrovní třídy, učitelem a jeho pedagogickým stylem, okamžitou situací ve třídě.

Uvádí tyto metody: indukci, dedukci, výklad, hru

•**indukce**: je takový systém výuky, při kterém žáci formulují obecný závěr z dostatečného množství dílčích informací a je tedy vhodná při samostatné práci, ale je náročná na čas

•**dedukce**: je postup opačný a její výhodou je časová úspora

•**výklad**: kladnou stránkou výkladu je časová úspora, ale bohužel je zde problém s udržením pozornosti žáků

•**hra**: je úspěšná metoda, která učí žáky překonávat překážky, výhodou je aktivizace žáka, což pomáhá budovat myšlení

Organizační formy práce

V hodinách českého jazyka a literatury je možné používat mnoho organizačních forem práce, i při výuce dětí se zrakovým postižením. Čím více se metody a formy práce během hodiny střídají, tím více jsou žáci aktivováni k práci.

Základní organizační formou je vyučovací hodina, ale všechny slohové a komunikační úkoly v ní nelze realizovat. Velmi důležitá je při výuce českého jazyka organizace exkurzí, besed, návštěv kulturních zařízení. Přínosné jsou i besedy organizované jako diskuze, což jsem mohla sama vidět na Základní škole Jaroslava Ježka. Další zajímavé organizační formy mohou být například schůze a poté zápisy z ní, ústní referáty, proslovy, vystoupení pro veřejnost, školní hlášení, zprávy z exkurzí, časopisy, projekty, soutěže, kvízy, křížovky, videonahrávky.

Dále je při výuce českého jazyka možné použít tyto organizační formy práce:

Kostečka (1993) ve své publikaci *Do světa češtiny* jinak uvádí tyto: skupinové vyučování, individuální vyučování.

•**individuální vyučování** je méně vhodné, ale volíme individuální přístup učitele k žákovi (učitel bere v úvahu žákovi specifické vlohky a problémy) – při výuce slovtvorby sledujeme, kteří žáci jsou nadaní jazykovou kreativitou a tu pak individuálně rozvíjíme při stylistice. Individuální výuku můžeme zapojit při opravování domácích úkolů, konzultacích, doučování - při výuce gramatiky si všímáme, kterým žákům dělají mluvnická pravidla problémy a odhalujeme, odkud tyto problémy pramení (nepochopení problematiky, SPU, nevhodná strategie učení aj.)

•**skupinovou práci** zařazujeme omezeně, spíše pro hrové a aktivizační procvičovací činnosti – při výuce lexikologie a gramatiky není vhodná vzhledem k problematickému ověření učení (učitel si neověří, zda žáci spolupracovali nebo zda za skupinu pracoval jen jeden žák).

Skalková (2007) uvádí tyto organizační formy práce: frontální (hromadné), skupinové a kooperativní vyučování, individualizované vyučování, vyučování v rozličných prostředích (exkurze), projektové a problémové vyučování.

Při výuce žáků se zrakovým postižením je velmi důležité vhodně vybírat vyučovací metody a formy práce, neboť zde je velmi důležité opírat se spíše o mluvené slovo, je lepší vyhýbat se psaní, které tempo hodiny zdržuje a raději nechat písemný projev za domácí úkol. Při výuce dětí se zrakovým postižením se některé metody nedají využívat. Například metoda názorně demonstrační je u žáků se zrakovým postižením naprosto nevyužitelná, pokud se nejedná o reliéfní obrázek. Například velkou výhodou u žáků se zrakovým postižením mají metody praktické, např. nácvik pracovních dovedností.

Didaktické zásady při výuce českého jazyka

Čechová, Styblík (1998) se ve své publikaci věnují didaktickým zásadám, kterých by se měl držet učitel při vzdělávání žáků v hodinách českého jazyka.

Didaktické zásady, tedy zásady procesu vyučování, jsou obecná doporučení pro učitele, při jejichž dodržování může učitel při výuce dosáhnout svého cíle, učení bude efektivní. Při výuce českého jazyka bychom měli dbát na zásady obecné (zřetel k věkovým zvláštnostem žáků, vědomé osvojování učiva, zásada názornosti, aktivity, soustavnosti, trvalosti), ale hlavně bychom neměli zapomínat na zásady, které se týkají vyučování českého jazyka (zásada lingvistického přístupu a integrity jazykového vyučování).

Při uplatňování didaktických zásad by měli učitelům nejvíce pomáhat učebnice

Didaktické zásady podle Čechové, Styblíka (1998)

• **Zásada zřetele k věkovým zvláštnostem žáků** se má uplatňovat při výběru a složitosti učiva, při stanovení jeho množství, ale také při formulaci a jeho podání. Na žáky se nemají klást požadavky nepřiměřené, nadměrné a ani příliš nízké, s tím souvisí nutnost tzv. diferenciované výuky (snažit se s žáky pracovat individuálně, rozvíjet a podněcovat jejich myšlení). Žákům nedáváme

jednoduché úkoly, jelikož potom práce není efektivní, pracuji pouze mechanicky. Na druhou stranu žákům nepodáváme podrobnosti, které by ztěžovaly pochopení podstaty jazykových jevů. Dnes ohrožuje výuku přemíra učiva, která vede k povrchnosti osvojování vědomostí a formalismu.

•**Přiměřenost** je velmi ovlivněna způsobem podání učiva. Je-li výklad nejasný, nesrozumitelný, vede k nepochopení učiva, k učení se nazpaměť bez hlubšího porozumění. Při výkladu jazykových jevů vycházíme z jazykových zkušeností žáka a postupujeme k jevům obtížnějším, méně známým, neznámým. Přiměřenost nesmíme zaměňovat se snadností, žáci musí vynaložit úsilí.

•**Zásada vědomého osvojování učiva vyžaduje**, aby žáci učivu rozuměli a byli schopni ho použít v praxi. Tato zásada je zaměřena proti verbalismu, formalismu a praktikismu. Vědomému osvojení učiva napomáhá srovnání pojmů a jevů s uvedením znaků shodných a znaků rozdílných, s poukázáním na znaky podstatné a s vyloučením znaků nepodstatných, dále hledání příčinných vztahů mezi jazykovými jevy navzájem a vztahů mezi jevy jazykovými a mimojazykovými. Důležité je také vypěstovat vztah žáků ke studiu českého jazyka, je třeba jim vštěpovat názor opřený o konkrétní příklady a analýzy různých komunikačních situací a dokázat jim význam českého jazyka pro jejich uplatnění v povolání, veřejném, ale i soukromém životě.

•**Zásada aktivity** souvisí se zásadou předchozí, protože aktivita je jednou z podmínek vědomého osvojování učiva. Žák nemá být ve vyučovacím procesu objektem, ale subjektem, má se účastnit vyvozování poznatků tzn. měli bychom před žáky stavět různé problémy, aby byli vedeni k přemýšlení o nich. Tato zásada se týká i aktivity řečové.

•**Zásada názornosti** vyžaduje volbu vhodných příkladů, které mají výrazné podstatné znaky a variované znaky nepodstatné. Postupně se věnuje pozornost jevům se znaky méně výraznými a také se znaky zavádějícími (při pečlivé analýze žák dojde ke správnému řešení). Při výuce je také vhodné používat různé přehledy, značky, schémata, paradigmata, audio nahrávky filmů, projektorů atd. Hlavní názorninou pro výuku českého jazyka je jazykový materiál

•**Zásada soustavnosti** vyžaduje vedení žáků k poznání jazykového systému i systematický výklad učiva, navazování nových poznatků, postup od jevů jednodušších k složitějším. Je třeba zachovat strukturu uspořádání učiva. Cílem učiva je, aby žáci poznali základní jazykové jevy v systému a pochopili vztah mezi nimi. Při uplatňování této zásady pomůže probírání komplexních jazykových rozborů (žáci poznávají skloubenost jednotlivých jazykových jevů – např. užití jednoho slovního druhu v jistém tvaru k vyjádření jistého druhu větného členu, určení jednoho slova z hlediska různých jazykových plánů). Požadavek systematickosti si nelze vykládat tak, že bychom předvedli ustálený postup vědecké mluvnické do školské učebnice. Učebnice musí přihlídnout k věkové vyspělosti žáků, jejich předchozím vědomostem, psychologickým zákonitostem. Svůj systém musejí mít také cvičení.

•**Zásada trvalosti** osvojení učiva vyžaduje, aby se čelilo zapomínání probraného učiva, je tedy nutné učivo vhodně opakovat. K trvalosti osvojení učiva je třeba se neustále držet výše uvedených zásad. Velmi účinné je tzv. spirálové aktivní opakování, které je prohlubující, aktivní a systematické. Na opakování učiva by se mělo pamatovat ve cvičeních v učebnicích.

•**Zásada lingvistického přístupu** vyžaduje, aby byl výklad a odůvodnění jazykových jevů v souladu s lingvistickým poznáním (nemohu říci žákovi, že ve větě *Stromy kvetly.*, se píše tvrdé *y*, protože si mohu říci *ty stromy*, *Ženy a muži tančili* píšeme měkké *i*, protože v mluvnici mají přednost muži). Tuto zásadu uplatňujeme, abychom zabránili užívání primitivních výkladů.

•**Zásada integrity jazykového vyučování** vyžaduje jednotu vyučování ve složce jazykové a slohové a vhodně uplatněnou integritu složky jazykové a literární. Ve výkladech a poučeních o jazykových jevech je nutno poukazovat na jejich slohovou stránku. Při vyučování morfologie uplatňujeme tuto zásadu a pamatujeme při výkladu na syntaktické využívání slovních druhů a jejich tvarů.

Při uplatňování těchto didaktických zásad by učiteli měly pomáhat především učebnice. Výše uvedené zásady nelze absolutizovat, měly by se prosazovat dlouhodobě a postupně, avšak nikoli vždy a nikoli za každou cenu, rozhodující je vždy konkrétní výuková situace, charakter učiva, třídy a především úvaha učitele

Poznávací procesy uplatňované při vyučování českého jazyka

Čechová, Styblík (1998) uvádí, jaké poznávací procesy jsou uplatňované a rozvíjené při výuce českého jazyka. Tak jako v jiných předmětech, tak i při hodinách českého jazyka žáci uplatňují operace logického myšlení. To má velký vliv na zvládnutí učiva a také na rozvoj myšlení žáka.

Základními poznávacími procesy jsou analýza a syntéza. Rozvoj analyticko-syntetického vnímání je v jazykovém vyučování velmi důležitý. Na analyticko-syntetickém myšlení je založeno oddělení psaní slov ve větě, dělení slov na slabiky, zjišťování stavby slova i způsobu tvoření slova.

Dalším důležitým poznávacím procesem v jazykovém vyučování je srovnávání. Při srovnávání se aplikuje ještě analýza a syntéza, proces srovnávání je na nich založen. Žáci například srovnávají podstatná jména a jejich základová slova. Na srovnávání je založen proces abstrakce, to je postup, který odděluje podstatné vlastnosti příslušných jevů od nepodstatných.

Generalizace je myšlenkový postup, který na základě abstrakce stanoví podstatné znaky společné všem jevům, které probíráme. Dalším poznávacím procesem je konkretizace, která je velmi důležitá např. při hledání pravidel pro určitý jazykový jev.

V hodinách českého jazyka žáci také používají myšlenkový postup zvaný třídění, přičemž skupinu pojmů dělí do skupin a podskupin.

Myšlenkový postup analogii žáci uplatňují hlavně v pravopise, například při psaní slova hladký, je možno písmeno D zdůvodnit příbuzným slovem hladit.

Při vyučování učitel používá dvojí postup, kterým žákům látku vysvětluje: indukci a dedukci. Tyto postupy se prolínají. Induktivní postup má v jazykovém vyučování obrovský význam. Je třeba velké množství příkladů, které jsou dětem podávány od jednodušších po ty složitější. Pokud se žáci na takovém postupu podílejí, má to pro ně největší význam. Docházejí k poznatkům sami, učitel je jen průvodcem. Žáci si pak učivo zapamatují déle. Indukce převládá při vyvozování nových poznatků a je tedy náročnější na čas. Dedukci používáme při prohlubování učiva a při jeho procvičování.

4.3 Současná koncepce vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura a specifika výuky v jednotlivých vzdělávacích složkách u dětí se zrakovým postižením

Na prvním a druhém stupni základní školy jsou základem práce ve vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura jazykové znalosti, dovednosti a schopnosti - proto tradičně převažuje složka jazyková. Hodinová dotace je na druhém stupni zpravidla 3:2. Na gymnáziu převládá složka literární.

Čechová, Styblík (1998) v publikaci Čeština a její vyučování věnují současnému pojetí výuky podkapitolu, na stranách 26-29. Současná výuka českého jazyka je zaměřena především na vytváření jazykové kompetence (schopnosti) a performance (dovednosti užít tuto schopnost), na osvojení si verbálního i neverbálního chování. Velmi důležité je, aby byl zdůrazněn sémanticko-funkční princip, tzn., že výuka by měla být orientovaná na vyjadřování významů a pragmatických funkcí, cílem je vzbuzovat přirozený zájem žáků o témata komunikace a podněcovat jejich chuť ke komunikování i učení se jazyku. Upřednostňována je problémová metoda, zejména pak činnostní formy a pozitivní motivace. Důraz je kladen na komunikační zaměření výuky a nutnost funkčního propojování různých jazykových rovin. Vyučování má být zaměřeno vedle gramotnosti především na vytváření komunikačních dovedností a návyků, na rozvíjení komunikačních schopností. K tomu využíváme různá mluvní cvičení, jazykové hry, komunikační hry apod.

V praxi se užívají různá cvičení reakcí na určité komunikační podněty, dramatizace, křížovky, hádanky, rébusy, tvorba textů na daná syntaktická schémata a modely. Komunikačně pojatou výuku však nesmíme ztotožňovat s agramatismem, komunikační výuku je třeba založit na systému, který nerezignuje na jazykovém vzdělávání, protože je chápe jako podpůrné a komplementární. (Čechová, Styblík, 1998)

K dosažení plné komunikační kompetence absolventů středních škol přispívá vysoké jazykové povědomí, uvědomování si jazyka a reflexe jazyka (bez ovládnutí jazykového systému a metajazyka nelze dosáhnout plné komunikační kompetence). (Čechová, 1979, Čmejrková, 1992 in Čechová, Styblík, 1998).

Specifika výuky v jednotlivých vzdělávacích složkách u dětí se zrakovým postižením (osobní výpověď paní Mgr. Moniky Výmolové, učitelky českého jazyka a literatury na 2. stupni Základní školy Jaroslava Ježka).

Jazyková výchova

Mnoho rozdílů při výuce shledáváme právě ve vzdělávací složce Jazyková výchova. Učitel musí volit jiné vyučovací metody a jiné typy cvičení.

Stavba věty :

Například není možné žáky se zrakovým postižením učit grafy vět a souvětí. Není možné, aby tento žák grafy nakreslil, je možné větu rozebírat nahlas. Například vyhledat v příslušné větě větné členy, určit je a určit druhy vedlejších vět. Vzorce souvětí se učí pouze ti žáci, kteří chtějí pokračovat ve studiu na gymnáziu běžného typu.

Pravopis:

Při procvičování pravopisu používáme cvičení na doplňování, tj. cvičení s vynechanými grafémy, například cvičení na vyjmenovaná slova, kde je vynecháno i/y. Použít lze toto cvičení pouze při hlasitém čtení, není možné, aby žák do cvičení sám doplňoval, protože by se na Pichtově psacím stroji velmi těžko na místo trefoval a to samé na PC s hlasovým výstupem, by pro žáka bylo zdlouhavé mezeru hledat.

Další typ cvičení, který není vhodné dělat se žáky se zrakovým postižením je korektura. Lze ji dělat pouze nahlas, opět je problém při vpisování do textu při samostatné práci. Korekturu lze při samostatné práci udělat pouze tak, že žáci opisují celý text znovu a bez chyb.

Literární výchova

V literárních hodinách běžně probíhá výklad látky, žáci si zapisují nebo dostanou pracovní list od učitele. Učitel žákům předčítá nebo žáci předčítají ukázky z literárních děl a poté si povídají o obsahu a rozebírají ho literárně historicky a teoreticky. Dále v rámci literárních hodin čtou žáci na čas. Čtou dvě minuty a pak je spočítán počet slov.

Povinná četba odpovídá tomu, co se bere v hodinách dějepisu. Žáci mají přečíst 4 knížky za školní rok. Učitel musí do seznamu četby pečlivě vybírat knihy, jelikož některé knihy nejsou přepsané do Braillova písma a ani nejsou namluvené jako audioknihy. Knihy, které jsou namluvené jako audionahrávky, jsou žákům doporučovány, jelikož některé knihy v Braillově písmu jsou mnohdy několika svazkové a čtení žáky velmi vyčerpává. Samozřejmě četba knih v Braillově písmu je důležitá, ale v rozumném rozsahu. Každý žák prezentuje ostatním knihu, kterou přečetl. Náležitosti žákova výstupu jsou: říci nejdůležitější informace o spisovatelově životě, o smyslu díla, zařadit dílo do literárního druhu a žánru. Zde jako příklad uvádím, jaké knihy si můžou žáci vybrat k četbě v příslušných ročnících:

7. ročník - 1.pololetí

Biblické příběhy –přečti alespoň čtyři příběhy

Eduard Petiška - Staré řecké báje a pověsti

7. ročník - 2. pololetí

Mark Twain - Dobrodružství Toma Sawyera, Dobrodružství Huckleberryho Fina

Václav Cibula – Pražské pověsti

Jan Werich – Fimfárum

Charles Dickens – Oliver Twist

8. ročník - 1. pololetí

Eva Vrchlická - Z oříšku královny Mab

Eva Hudečková - Bratříček Golem

Alexej Pludek - Pověsti starých časů

8. ročník - 2. pololetí

Jan Neruda - Povídky malostranské

Karel Jaromír Erben - Kytice

Svatopluk Čech - Výlet pana Broučka do měsíce

9. ročník - 1. pololetí

Karel Hynek Mácha - Máj

Božena Němcová - Divá Bára, Babička

Karolína Světlá - Kříž u potoka

Viktor Dyk - Krysar

9. ročník - 2. pololetí

Valter Scot - Ivanhoe

Victor Hugo - Bídníci

Charles Dickens - Oliver Twist

Erich Maria Remarque - Na západní frontě klid

Komunikační a slohová výchova

Během těchto hodin žáci převážně komunikují s učitelem. Samotné slohové práce píší žáci většinou doma za domácí úkol. V hodinách žáci diskutují na různá témata, nebo učitel vykládá náležitosti k jednotlivým funkčním stylům a žáci si zapisují výklad, nebo jej dostanou napsaný od učitele, aby se nezdržovali psaním. V hodinách si předčítají různé literární ukázky z příslušných funkčních stylů a hledají jazykové prostředky, které jsou pro něj typické. Učitel žákům předkládá různé slohové útvary, se kterými se žáci mohou běžně setkat a učí se je od sebe rozlišit a případně se je učí napsat.

Průběh konkrétní hodiny

Zde nastíním, jak probíhá vyučovací hodina českého jazyka na Základní škole Jaroslava Ježka. Níže popíši průběh hodiny jazykové a literární výchovy. Během několikaleté praxe na Základní škole Jaroslava Ježka, jsem měla možnost pomáhat při výuce českého jazyka. Práce s žáky v jedné třídě probíhá většinou velmi individuálně, neboť ve třídách jsou většinou spojené dva ročníky dohromady. V některých případech jsou ve třídě i žáci, kteří jsou vzdělávání podle vzdělávacího plánu pro praktickou základní školu. Paní učitelka se snaží, aby úvod hodiny byl společný pro oba ročníky s tím, že druhou část hodiny každý ročník rozebírá původní téma z jiného pohledu, například jeden ročník z věty vypisuje určitý slovní druh, druhý ročník z té samé věty vypisuje jiný slovní druh a zároveň určuje všechny jeho gramatické kategorie.

Pozorovala jsem výuku českého jazyka v 8. a 9. třídě. Tyto dva ročníky jsou spojené z důvodu nenaplněné kapacity. Výuka probíhala podle tematického plánu uvedeného ve školním vzdělávacím programu. Žáci používali zvětšovací lupy a Pichtovy psací stroje, každý podle stupně svého zrakového postižení. Paní učitelka respektovala zásady a specifika zrakově postižených dětí. Na počátku každé hodiny českého jazyka se děti postavily a pozdravily paní učitelku. Paní učitelka motivovala třídu k práci. Sdělila jim, jakou látku budou probírat. Třída společně zkontrolovala domácí úkoly. Poté se začala vykládat látka.

Například v hodině Literární výchovy paní učitelka probírala určité literární období. Paní učitelka většinou pro děti měla připravené vytištěné poznámky, aby nemusely psát a mohly jen poslouchat. Poznámky měla paní učitelka vytištěné černo-tiskově, nebo na Braillovské tiskárně. Paní učitelka dětem charakterizovala období romantismu, mluvila o jednotlivých představitelích, následně předčítala ukázky z děl nejdůležitějších osobností romantismu. Děti také mají zadanou povinnou četbu a píší si čtenářský deník, který jednou za čas odevzdávají na kontrolu. Přečtené knihy prezentují ostatním, jak zmiňuji výše.

V hodině Jazykové výchovy se také na začátku hodiny kontrolují domácí úkoly a poté většinou píší diktát nebo se učí další gramatické, procvičují. Mě zaujala hodina, ve které se psal diktát. Některé děti psaly na Pichtův psací stroj, jiné psaly do počítače. Paní učitelka nejprve přečetla celý diktát. Následně ho četla po jednotlivých větách a každou větu opakovala. Některé děti během diktátu zjistily, že špatně napsaly slovo, nebo že ho napsaly dvakrát, paní učitelka přišla k dítěti, pomohla mu takové slovo vymazat. Byla dětem velmi nápomocná. Nakonec dětem ještě jednou přečetla celý diktát a pak si vybrala papíry. Dětem, které psaly diktát do počítače, ihned diktát zkontrolovala, objasnila chyby a dala jim známku. Dětem, které psaly na Pichtově psacím stroji, také diktáty zkontrolovala a dala známku do žákovských knížek. Při hodnocení byla paní učitelka velmi benevolentní, nehodnotila překlapy, ale hodnotila gramatické chyby. Každému dítěti paní učitelka vysvětlila, proč je to chybné. Vždy se ptala, zda to chápou.

4.4 Příprava žáků na střední školu a střední školy, na které se hlásí

Žáci ze Základní školy Jaroslava Ježka mají více možností, kam se po dokončení povinné školní docházky hlásit. Někteří žáci zůstávají na Škole Jaroslava Ježka a jdou na dvouletou školu praktickou, tam většinou studují žáci s kombinovaným postižením. Někteří žáci se hlásí na střední školy a gymnázia pro studenty se zrakovým postižením, nebo na gymnázia běžného typu. Studenti, kteří se hlásí na gymnázium, musí ovládat práci na PC s hlasovým výstupem a musí ovládat psaní všemi deseti.

Příprava žáků na střední školy probíhá různě podle toho, na kterou školu se hlásí. Ve třídách na Základní škole Jaroslava Ježka bývá žáků málo, většinou se každý žák hlásí někam jinam, někteří žáci zůstávají na škole Jaroslava Ježka a pokračují v programu dvouleté praktické školy. Příprava na přijímací zkoušky probíhá individuálně, jen ve výjimečných případech se sejde více žáků, kteří by se hlásili na stejnou školu. I kdyby se hlásilo více žáků na jednu školu, stejně při přípravě pracuje učitel se žáky samostatně, jelikož každý má deficity v jiné

oblasti. Několik let navštěvuji tuto školu a měla jsem možnost připravovat žákyni na přijímací zkoušky na gymnázium běžného typu. Kromě opakování a doučování látky z různých předmětů, je pro takového žáka potřeba připravit na přijímací zkoušky vyhovující a podporující prostředí. Je třeba konzultovat s ředitelem gymnázia, na které se žák hlásí, aby při přijímací zkoušce byl přítomen odborník, který umí číst Braillovo písmo, jelikož některé části přijímací zkoušky je vhodné, aby žák psal na Pichtově psacím stroji. Je nevhodné, aby žák se zrakovým postižením sám předčítal, co napsal a také je nevhodné, aby to předčítal jeho rodič, či učitel ze Základní školy Jaroslava Ježka. Měl by to být někdo absolutně nestranný.

•Střední školy, na které se hlásí absolventi ze Základní školy Jaroslava Ježka:

Žáci, kteří se nenaučili pracovat s notebookem, nebo ti žáci, kteří mají ke svému zrakovému postižení přidružené ještě další postižení, zůstávají na Škole Jaroslava Ježka další dva roky na dvouleté praktické škole, kde se učí hlavně praktickým činnostem běžného života. Například mají hodiny vaření, ručních prací a také běžné předměty: jako je matematika a český jazyk. Jde zde spíše o přípravu na budoucí život, aby se žáci byli schopni o sebe alespoň částečně postarat, udělat si čaj, dojít si nakoupit, zajít si na úřad.

Absolventi Základní školy Jaroslava Ježka dále pokračují na školách pro studenty se zrakovým postižením nebo na školách běžného typu, ale tam jsou přijímáni pouze žáci velmi nadaní, kteří používají notebook s hlasovým výstupem.

Většinou žáci chodí na tyto školy:

- Gymnázium pro zrakově postižené a Střední odborná škola pro zrakově postižené v Praze, v ulici Radlická
- Konzervatoř Jana Deyla a středná škola pro zrakově postižené
- běžná gymnázia

4.5 Katalog podpůrných opatření pro žáky se zrakovým postižením a oslabením zrakového vnímání

Poslední podkapitolou v této kapitole zabývající se didaktikou českého jazyka obecně a didaktickými specifiky u dětí se zrakovým postižením, by neměla chybět zmínka o Katalogu podpůrných opatření pro žáky se zrakovým postižením a oslabením zrakového vnímání. Tato příručka by mohla skvěle posloužit učitelům žáků se zrakovým postižením a každému, kdo s dětmi se zrakovým postižením pracuje, tráví čas. Tento katalog vydává společnost ⁵Systémová podpora inkluzivního vzdělávání v ČR. Katalog je umístěn na webových stránkách a je volně dostupný.

•Pro ilustraci zde uvedu obsah dokumentu:

1. Kapitola: vymezení zdravotního postižení (znevýhodnění)
2. Kapitola: dopady zrakového postižení a oslabení zrakového vnímání do vzdělávání
3. Kapitola: diagnostika (zejména pedagogická) žáka se zrakovým postižením a oslabením zrakového vnímání
4. Kapitola: oblasti podpory
 - oblast- organizace výuky
 - oblast- modifikace vyučovacím forem a metod práce
 - oblast- intervence
 - oblast- pomůcky
 - oblast- hodnocení
 - oblast- příprava na výuku
 - oblast- podpora sociální a zdravotní
 - oblast- práce s třídním kolektivem a úprava prostředí
5. Kapitola: přehled základních pojmů speciálně pedagogické terminologie
6. Kapitola: literatura

⁵ Systémová podpora inkluzivního vzdělávání v ČR [online]. [cit. 21.3.2015]. Dostupný z WWW <
<http://katalogy.inkluze.upol.cz/site/>>

Katalog podpůrných opatření pro žáky se zrakovým postižením a oslabením zrakového vnímání je velmi dobrým rádcem pro učitele žáků se zrakovým postižením a největší přínos by pro ně měla 4. kapitola, kde by mohli načerpat spousty rad a inspirace, jak s žákem se zrakovým postižením pracovat ve škole, jaké pomůcky mu nabídnout, jak se připravovat na výuku, jak ho hodnotit. Každá oblast 4. kapitoly je rozpracována do dalších podkapitol, kde nalezneme další možnosti podpory. Je zde popsána podpora pro žáky mateřské školy, základní školy i střední školy.

Například co se týká oblasti organizace výuky, tak zde můžeme vidět mnoho doporučení a rad, jak s takovým žákem pracovat, jak mu pomoci. Co se týče organizace výuky u dětí ze zrakovým postižením, je vhodné se zaměřit na tyto oblasti: úprava režimu (časová i místní), další pracovní místo pro žáka (ve třídě i mimo třídu), úprava zasedacího pořádku, snížení počtu žáků ve třídě, vzdělávání v jiném než školním prostředí, mimoškolní pobyty a výcviky.

Oblast modifikace vyučovacích metod a forem je také rozpracována do několika částí. Je zde popsáno, jak individuálně pracovat s žákem, jak preventivně předcházet únavě a jak podporovat žakovu pozornost a soustředění, jakým způsobem podporovat motivaci žáka v hodinách, kooperativní styl učení a metody aktivního učení.

Velmi důležitou oblastí pro nás učitele, je oblast zabývající se úpravou obsahu vzdělávání. Tato oblast pojednává o respektování specifik žáka, o úpravě rozsahu a obsahu učiva, o rozložení učiva z důvodu těžkého deficitu, o modifikaci učiva. Dříve se užíval termín redukce učiva, který byl nahrazen právě termínem modifikace učiva. Učivo se nesmí vynechat, pouze ho zjednodušit upravit, měla by být o učivu alespoň malá zmínka.

Velmi zajímavě jsou rozepsány i další oblasti, například oblast hodnocení, pomůcek a intervence.

Věřím, že tento Katalog podpůrných opatření pro žáky se zrakovým postižením a oslabením zrakového vnímání dobře poslouží při vzdělávání žáků se zrakovým postižením. Toto množství doporučení je cenným materiálem pro vyučující.

5. Aktivity na Základní škole Jaroslava Ježka týkající se českého jazyka

Základní škola Jaroslava Ježka skvěle vybavuje žáky do života a to podle současné koncepce výuky českého jazyka. Je zde kladen velký důraz na komunikační aspekt. Všechny aktivity směřují k tomu, aby z absolventů této základní školy byli lidé, kteří zvládají jakýkoli písemný projev, kteří dovedou mluvit před lidmi i před publikem, kteří v sobě mají zdravý kousek soutěživosti a dravosti, kteří umí používat počítat, recitovat básně a kulturně žít, respektovat práci druhého. Škola umožňuje žákům setkání se známými osobnostmi, což je pro jejich život velmi obohacující a inspirující. Nejčastěji to jsou osobnosti, které pracují s mluveným, psaným slovem, například herci, spisovatelé, zpěváci, zkrátka osobnosti, které slovem předávají své zážitky, své úspěchy, svou moudrost, svou dobrotu a inspirují žáky.

⁶ Webové stránky Základní školy Jaroslava Ježka (skolajj, 2015), uvádějí tyto soutěže a aktivity. Většinu informací najdeme v kronice školy a mnoho informací jsem také získala při osobní výpovědi paní učitelky Mgr. Moniky Výmolové.

Škola Jaroslava Ježka tímto způsobem žáky motivuje k zájmu o vzdělávací obor Český jazyk a literatura. Motivace je v tomto předmětu velmi důležitá, je významným činitelem ve vyučování. V tomto vzdělávacím oboru je motivace k předmětu méně snadná. Zde je možné nejlépe využít motivaci potřebou, ukázat žákům, co může způsobit posunutí interpunkčního znaménka ve větě, jaké to může mít následky, např. změnu významu celé výpovědi. Motivace k předmětu je závislá na věku žáka a také na stupni jeho zrakového postižení. Motivace závisí na učiteli, na jeho tvořivosti schopnosti a ochotě žáky k práci motivovat a tím je podpořit a pomoci jim k lepším výkonům.

⁶ Kronika školy [online]. [cit. 8.3..2015]. Dostupný z WWW: <<http://www.skolajj.cz/ze-zivota-skoly-1404042030.html>>

Kostečka (1993) v publikaci Do světa češtiny jinak rozděluje motivaci na motivaci dlouhodobou a aktuální.

Co se týče motivace **dlouhodobé**, tak zde je možné žáky motivovat k využitelnosti předmětu v jejich budoucí praxi, jako absolventů školy. Žáky se snažíme vézt ke správnému užívání spisovného jazyka, jelikož je to velmi důležité v každém zaměstnání, o které kdy budou žádat. Žákům ukazujeme z různých novinových článků jazykové nedostatky. Dobrým motivačním prvkem je, věnovat se jazykovým a slohovým zvláštnostem o volné hodině, nebo udělat hodinu o motivaci k předmětu, avšak velmi důležitým motivačním prvkem je samotná osobnost učitele. Také hodnocení a klasifikace mají velký vliv na motivaci dítěte. Ohledně motivace **aktuální** je důležité využívat vhodné didaktické postupy, zabývat se výběrem vhodných vyučovacích metod při výuce, strukturou hodiny, dodržováním didaktických zásad. Zajímavá je pro žáky také okamžitá improvizace v hodině, žáky také může zaujmout zajímavá formulace tématu hodiny, formulace otázek a cílů hodiny. Velmi zajímavé je pro žáky, když se na jejich škole konají různé soutěže nebo aktivity spojené s nějakým předmětem. Právě na Základní škole Jaroslava Ježka se konají soutěže spojené s vyučovacím předmětem český jazyk a literatura. To žáky velmi motivuje, jelikož na základě dobrých výsledků postupují do dalších kol, která se konají na jiných školách.

5.1 Soutěže, které se týkají českého jazyka

Žáci mají možnost účastnit se během školního roku mnoha soutěží. Učitelé i žáci soutěžemi žijí a poctivě se na ně připravují. Díky přípravám na soutěže se žáci lépe a rychleji naučí psát na klávesnici, zdokonalí se ve čtení, naučí se recitovat. Soutěže jsou pro žáky dobrou motivací, jelikož zde existuje možnost postupu do dalších kol, která se konají na jiných školách a v posledních kolech žáci opět mají možnost se setkat se známými osobnostmi, kteří jejich výkony hodnotí, vystupují v roli porotců.

Soutěž v psaní na klávesnici – při této soutěži nejprve probíhá školní kolo, ze kterého jsou vybráni ti nejlepší, kteří postupují do dalšího kola, které se konalo

na Gymnáziu pro zrakově postižené a Střední odborné škole pro zrakově postižené na Praze 5. Velkým úspěchem bylo, že druhé místo získala v soutěži dívka, ze ZŠ Jaroslava Ježka, která za minutu zvládla 282 úhozů.

Brailský klíč- je čtenářská soutěž, které se účastní děti ze Základní školy Jaroslava Ježka. Soutěž spočívá v tom, kdo přečte nejvíce slov za dvě minuty. Text je psán Braillovým písmem a čten hmatem. Děti, které jsou nejúspěšnější se zúčastní druhého kola, které se koná v Brně. Měla jsem možnost mluvit s jedním chlapcem, který se účastnil této čtenářské soutěže a měl to štěstí, že postoupil do druhého kola, které se konalo v Brně a získal odměnu v podobě plyšové hračky. Chlapec mi vyprávěl, že to byl pro něj veliký zážitek, cesta do Brna, setkání se s novými lidmi a vůbec to, že něco dokázal vlastní pílí a dostal se do jiného města, do jiného neznámého prostředí.

Soutěž je rozdělena do 5 kategorií, kategorie se dělí po ročnících od 5. do 9. ročníku, s tím že poslední kategorie se týká práce s textem na počítači.

Žáci jsou rozděleni do různých kategorií podle svého věku a stupně postižení zrakové vady. Někteří žáci čtou text v černotisku, jiní v Braillovu písmu. Žáci základní školy a žáci dvouleté praktické školky nejsou řazeni do jedné kategorie. Soutěže se účastní i žáci z prvního stupně. Měření čtení probíhá u každého žáka třikrát za rok.

Přehlídka dětských recitátorů se koná také na ZŠ Jaroslava ježka. Soutěž spočívá v tom, že dítěti je vybrána nějaká báseň nebo povídka, kterou později přednáší na školním kole soutěže. Některé děti mají své oblíbené básně a vyberou si sami, jiným dětem pomůže s výběrem některá s p. učitelek. Jedna dívka z 9. třídy, která mi o recitátorské soutěži vyprávěla, postoupila do dalšího kola. Paní učitelky vybraly ty nejlepší recitátory a pojedou s nimi na soutěž Butovické veršování.

Butovického veršobraní se také budou účastnit žáci ze ZŠ Jaroslava Ježka, kteří byli vybráni v recitátorské soutěži. Butovické veršování je určeno pro žáky 8. a 9. tříd. Žáci si mohou vybrat ze třech literárních druhů : z poezie, prózy a dramatu.

Vítěz bude samozřejmě odměněn nějakou cenou. Soutěž je určena pro děti zrakově postižené z různých škol. Dívka, ze ZŠ Jaroslava Ježka, která se připravuje na tuto soutěž, mi sdělila, že už teď má velkou trému, ale trénuje, aby ukázala, že i nevidomé děti mohou dělat věci jako děti bez zrakového postižení.

Poetického setkání se také každoročně účastní děti ze ZŠ Jaroslava Ježka. Učitelé vyberou dvě nejlepší děti, které mají nejzajímavější a nejpůsobivější přednes a poté se účastní Poetického setkání v Praze. 22. 1. 2014 se konalo U Velblouda školní kolo recitační soutěže Pražské poetické setkání. V porotě zasedly paní Eva Miláčková, paní učitelka Jindra Mejzrová a paní učitelka Monika Výmolová. Do obvodního kola pro Prahu 1 postupují žáci ve čtyřech různých kategoriích. 19.2. 2015 se konalo obvodní kolo soutěže, kde získali ocenění 3 žáci ze Základní školy Jaroslava Ježka. Žák Marek získal za recitaci zvláštní ocenění.

5.3 Kulturní akce, které děti navštěvují

Žáci Základní školy Jaroslava Ježka se během roku účastní různých kulturních akcí, které se týkají českého jazyka. Jsou to akce typu divadla, koncerty a besedy se známou osobností.

Informace k této podkapitole jsem našla na webových stránkách Základní školy Jaroslava Ježka (skolajj, 2015), kde jsou uvedeny komentáře dětí k jednotlivým kulturním akcím.

Divadelní představení

Žáci navštívili několik divadelních představení, jako jsou například „Ekologická zahrada“ v Divadle Komedie, „Lakomá Barka“ v divadle ABC, dále žáci mohli vidět divadelní hru „Hon na Jednorožce“ v divadle Minor. V den nevidomých se konalo divadelní představení přímo v sále školy a jmenovalo se „Kocourek Modroočko“.

V památníku národního písemnictví děti navštívily představení Melodramy. Z toho kulturního dne napsal hezký komentář žák Základní školy Jaroslava Ježka. *„Navštívili jsme Památník písemnictví, který je kousek od školy. Byl tam pořad o Karlu Jaromíru Erbenovi. Lépe řečeno o jeho básních předělaných do melodramů. Recitovaly je studentky z herecké školy dohromady s klavírní hudbou. Slyšeli jsme Vodníka a Štědrý den. Nakonec jsme se šli podívat na malou výstavu výrobků a kreseb, které vytvořily děti. Mně osobně se to líbilo. A doufám, že se to líbilo všem, kdo tam byli.“*

Besedy se známými osobnostmi

V knihovně na Pohořelci se konala beseda s paní spisovatelkou Ivou Procházkovou. Paní spisovatelka předčítala ze své knihy a poté se jí děti mohly ptát na nějaké otázky, které je zajímaly.

Komentář k besedě napsala žákyně 10. ročníku ZŠ Jaroslava Ježka.

“ Paní Procházková nám předčítala úryvky ze své nové knihy Uzly a pomeranče. Jedná se o knihu, která vypráví o starostech chlapce Darka a o jeho první lásce. Kniha popisuje Darkův život a jeho starosti i to, jak se musí starat o svou mladší sestru Emu, která za svými vrstevníky zaostává. Darek musí pomáhat také otci a vycházet s jejich hospodyní Martou. Do toho všeho začnou chovat koně. Darek se zamiluje do Hanky, sestry svého nejlepšího kamaráda Michala. Myslím si, že kniha byla velmi zajímavá- mě rozhodně zaujala. Podle mého názoru to byla jedna z nejzajímavějších a nejlepších besed, jaké jsem zatím zažila.“

Žáci se zúčastnili besedy s panem spisovatelem slovenského původu Jurajem Šebestou. Mluvil slovensky, ale děti mu rozuměly. Tento spisovatel napsal knihu pro děti a mládež pod názvem „Když se pes směje“.

Beseda se konala v knihovně na Pohořelci. Já sama jsem se také besedy zúčastnila, neboť jsem zrovna v té době chodila na praxi na ZŠ Jaroslava Ježka. Pan spisovatel nejprve vyprávěl o svém životě, a poté začal mluvit o knize, kterou napsal. V knize jsou jeho vlastní zážitky, a také zážitky jeho přátel. Dětem se povídání pana Šebesty moc líbilo, dávaly mu mnoho otázek. Děti ze Základní školy Jaroslava Ježka umí výborně naslouchat. Nejvíce však děti zaujalo, když

spisovatel předčítal z knihy. Nečetl knihu ve slovenském jazyce, ale četl její překlad do češtiny. Děti byly z besedy nadšené, ještě odpoledne o tom mluvily se zájmem v hlase.

V listopadu 2014 žáci besedovali s prvním tajemníkem amerického velvyslanectví v Praze Alexandrem Barrassem, který je nevidomý. Povídali si o tom, jak se ve své práci vyrovnává se svým handicapem a jaká je situace nevidomých v USA. Beseda proběhla v kulturním centru americké ambasády ve Vlašské ulici.

7. 10. 2014 proběhla v sále školy beseda s bývalým žákem, horolezcem Janem Říhou. Na ukázkou jsem vybrala reflexi, kterou napsala dívka 10. ročníku ze ZŠ Jaroslava Ježka:

„V úterý k nám přišel nevidomý horolezec Jan Říha se svým kamarádem Viktorem. Vyprávěli nám o svých zážitcích z horolezení a o tom, jak se vlastně Jan k lezení dostal. Viktor měl s sebou fotografie, na kterých byli s Honzou, když lezli na L Kapitan. Před závěrem besedy se děti ptaly Honzy na různé otázky. Honza nám také vyprávěl o lezení na skalách. A říkal, že největší radost je, když vylezou až na vrchol. Někdy museli lézt dokonce 4 dny. Vyprávěl hodně poutavě. Nejzajímavější bylo vyprávění o tom, jaké to bylo, když Honza začal lézt poprvé na umělé stěně. K lezení se dostal v Krči. Má svůj projekt, který se jmenuje Schody do Nebe. Beseda byla velmi zajímavá. „

Dalšími ze známých osobností, s kterými děti měly besedu, jsou například herec Pavel Nový a manželka bývalého prezidenta republiky paní Livie Klausová, Andrea Vránová.

Děti chodí na mnoho dalších kulturních akcí, jako jsou koncerty, návštěvy muzeí a zoologických a botanických zahrad.

5.4 Školní časopis

Žáci devátých a desátých tříd každoročně na Škole Jaroslava Ježka vydávají časopis pod názvem „Ježkovy oči“.

Poslední číslo, které vyšlo, je z roku 2013/2014 a obsahuje tyto články: Tanec a já, O mém psovi, Moje školní roky ve Škole Jaroslava Ježka, Projektový den-řemesla.

Na ukázkou jsem vybrala článek bývalého žáka Ondřeje, který hodnotí své roky na základní škole.

„Moje školní roky ve Škole Jaroslava Ježka

Do této školy jsem začal chodit v roce 2003, tedy chodím sem už 11 let. Od září budu nastupovat na konzervatoř.

První týden si mě táta vozil domů a další týden už jsem začal bydlet na internátě.

Ze začátku jsem měl problémy s internátem, protože se mi stýskalo po rodičích a pořád jsem plakal, ale po nějakém čase jsem si zvykl. První rok na internátě jsem měl paní vychovatelku Šípovou a asi po měsíci paní vychovatelku Sojkovou a s ní jsem se pořád mazlil. Další rok jsem opakoval první třídu, protože jsem byl často nemocný a nezvládal jsem učení, a to jsem měl jako třídní paní učitelku Vachtlovou. Od druhé do čtvrté třídy jsem měl jako třídní paní učitelku Výmolovou, v páté třídě paní učitelku Popelkovou, v šesté třídě paní učitelku Skrbkovou, od sedmé do deváté třídy pana učitele Hynka a teď v desáté třídě mám jako třídní paní učitelku Zajícovou.

Když jsem byl malý kluk, tak jsem dělal problémy a nechtěl jsem chodit do školy.

Moc se mi líbilo, když jsme asi ve třetí třídě hráli s paní učitelkou Hruškovou hru Vyzkoušej si sám.

Nejvíce mám rád pana učitele Tenglera, který mě učí na klarinet, a také paní vychovatelku Hatwиковou, protože je moc hodná a se vším mně pomáhá.

Teď už se těším, až od září nastoupím na konzervatoř, a doufám, že to tam budu dobře zvládat. “

Další ukázkou je článek studentky Ksenie. Po ukončení povinné školní docházky Ksenie nastoupila na gymnázium běžného typu. Pomáhala jsem jí s přípravou na přijímací zkoušky.

„Tanec a Já

Netančím, abych byl šťastný. Jsem šťastný, protože mohu tančit.“ (Rudolf Nurejev)

Tancování mě lákalo již od malička. Vždy jsem tančila doma – sama před zrcadlem. Bavilo mě sledovat v televizi taneční show a filmy s taneční tematikou. V první třídě jsem začala chodit do kroužku dance aerobiku. Tehdy jsem tančila hlavně proto, že naše skupina jezdila na vystoupení a soutěže a já jsem milovala ten pocit, když stojíte na pódiu a slyšíte potlesk diváků. Ve třinácti jsem se přihlásila do kurzu disco dance, kde jsem našla spoustu přátel a uvědomila si, jak moc tanec miluji. Také jsem absolvovala kurz zumbly a řadu tanečních workshopů. Dnes si svůj život bez tance nedokážu představit. Tanec je můj nejlepší přítel i v těch nejhorších chvílích, protože do něj můžu vrýt všechny své radosti, smutky i trápení. Tancování je pro mne obrovská relaxace. Když tancuji, nevnímám okolní svět, zapomenu na všechny starosti a problémy, vnímám jen hudbu a hlas uvnitř sebe, který mně říká, co mám dělat. I když se nevidím v zrcadle, vím přesně, jak vypadají jednotlivé figury v mém tanci. Tak z jednotlivých kroků, rytmických pohybů, gest, vazeb vzniká příběh, který mohu vyprávět beze slov. Kvůli svému zrakovému postižení nemohu tančit balet nebo sportovní tance, proto jsem se snažila hledat taneční styly, které by mně vyhovovaly a nebyly tolik fyzicky náročné. Mezi mé nejoblíbenější styly patří: hip-hop, disco dance, RNB. Díky tanci jsem našla sama sebe. Tanec mně pomáhá jít dál a nevzdávat se, a proto tančit nikdy nepřestanu.“

Práce žáků se zrakovým postižením jsem vybrala záměrně, aby zde bylo patrné, jaký je jejich písemný projev. U Ondřejova písemného projevu vidíme jednodušší stavbu vět, Ksenie má věty rozsáhlejší, uplatňuje bohatší slovní zásobu. Práce jsou procítěné, jejich tvorba jde od srdce, za nic se nestydí a nic neskrývají, v tom shledávám velký rozdíl oproti většině prací žáků běžných základních škol. Práce žáků se zrakovým postižením jsou na nižší úrovni než u žáků běžných základních škol, jelikož zde chybí zraková opora, ale zde je o to větší popis vnitřních pocitů.

5.5 Zhodnocení a porovnání výuky zrakově postižených dětí dříve a dnes

Výuka zrakově postižených dětí je velmi specifická. Budeme-li zkoumat, jak probíhala výuka zrakově postižených dětí dříve a dnes, tak výuka byla celkem podobná jako v dnešní době. Samozřejmě s tím rozdílem, že dříve nebyly pevné učební osnovy, nebyly didaktické a kompenzační pomůcky, které používáme dnes například kompenzační pomůcky typu : notebook s hlasovým výstupem, zvětšovací lupy, Braillovský řádek, ale ten se při výuce ve škole zatím stejně nepoužívá. Takové ty běžné kompenzační pomůcky se používají i dnes. Jsou to například počítadla v matematice, tabulky na psaní v českém jazyce. Nevidomé děti o hodinách píší na Pichtův psací stroj, dříve psali na Kleinův stroj a později také na Pichtův psací stroj. Ve školním muzeu je ke zhlédnutí mnoho takových strojů. Žáci, kteří nemají ke svému zakovému postižení přidruženou další vadu většinou se dovedou naučit používat notebook s hlasovým výstupem.

Velkou změnou pro výuku zrakově postižených dětí je vynález magnetofonu, rádia, CD přehrávačů. Dříve se tato poslechová technika nepoužívala, neboť ještě nebyla k dostání. Dnes se o hodinách velmi používají audio nahrávky. Například při hodinách českého jazyka, dějepisu. Děti se zakovým postižením umí krásně naslouchat. Vývoj audio techniky považují jako velký přínos pro výuku dětí se zakovým postižením. Děti se při poslechu tolik nenamáhají jako při psaní nebo čtení. Samozřejmostí je, že učitel může žákům předčítat, ale občas je dobré, když žáci slyší nějakou audio nahrávku z rádia, jelikož mohou slyšet záznam divadelní hry, kde mluví více lidí, určitou míru dramatickosti nedokáže každý učitel předvést před žáky, proto je dobré to slyšet z rádia. Například co se týče hudebních nahrávek, nebo namluvených básnických či poetických částí knih. Co se je pro žáky maximálně přínosné je poslech samotných autorů, kteří svá díla čtou.

Výuka zrakově postižených dětí se zčásti změnila, ale nedá se říci, že nějak zásadně. Děti přešly z Kleinova písma na Braillovo písmo a z Kleinova psacího stroje na Pichtův psací stroj. Ti zdatnější přešli na notebook s hlasovým výstupem. Při výuce je dnes kladen větší důraz na další smysly, jako je sluch a hmat. Také je kladen větší důraz na komunikační schopnosti a dovednosti žáka, tedy na schopnost komunikační kompetence a performance. Základní principy výuky zůstávají podobné jako v minulosti, avšak v době založení prvního ústavu pro děti se zrakovým postižením, nebyl ještě ani zdaleka rozvinut a zpracován obor didaktiky, tak jako dnes. Nebyly v té době tak velké snahy integrovat děti se zrakovým postižením do společnosti a všechny tyto snahy velmi ovlivnily výchovu a vzdělávání dětí se zrakovým postižením. Asi největším rozdílem oproti dřívějšímu způsobu výchovy a výuky dětí se zrakovým postižením je to, jak se na tyto děti společnost dívá a jakým způsobem jim pomáhá a chce pomoci.

Závěr

Vzdělávání dětí se zrakovým postižením je velké téma, které se i přes svou poutavost a důležitost mnoho nedostává mezi laickou vrstvu obyvatel. Výuka dětí se zrakovým postižením je náročná a zahrnuje nejen výuku ve škole, ale i výuku k samostatnosti, v tom je samozřejmě zahrnuta i prostorová orientace. Výuka je náročná, neboť se s ní musí začít už v předškolním věku. Je náročná i pro dítě samotné, protože zrakově postižené dítě je velmi snadno unavitelné, například při čtení Braillova bodového písma dochází rychle k únavě, čtení hmatem je náročné a vyžaduje soustředění.

Cílem mé diplomové práce bylo zmapovat počátky výchovy a výuky zrakově postižených dětí v českých zemích a dále popsat současná specifika a zásady výuky zrakově postižených dětí na Základní škole Jaroslava Ježka. Na druhou stranu bylo mým cílem zjistit, jaké didaktické metody a organizační formy práce jsou třeba uplatňovat při práci s dětmi se zrakovým postižením. Zjistit, jak probíhá výuka v praxi a jak je pro tyto děti důležité mluvené slovo a využití kompenzačních smyslů a pomůcek. Dalším cílem je, že by tato diplomová práce mohla sloužit začínajícím učitelům dětí se zrakovým postižením jako intervenční nástroj, který by jim pomohl při přípravě na výuku.

V diplomové práci jsem použila metody jako kritickou analýzu odborné a historické literatury, pozorování a rozhovor.

Práce je rozdělena do pěti kapitol:

V první kapitole se zabývám založením prvního ústavu pro lidi se zrakovým postižením v českých zemích, jeho hlavními představiteli a zařízením ústavu. Dále jsou zde informace o učebních pomůckách, jež jsou v muzeu na Škole Jaroslava Ježka a o vyučovacích jazycích.

Ve druhé kapitole se věnuji současné výuce na Základní škole Jaroslava Ježka. Rozebírám zde specifika výuky, hmatové vnímání, poruchy čtení bodového a v neposlední řadě popisují pomůcky potřebné k výuce českého jazyka.

Tématu četby a poruchám učení u zrakově postižených dětí se věnuji ve třetí kapitole. Dále jsem se snažila objasnit, jak by měla vypadat hmatová kniha, aby byla funkční. V této kapitole se snažím zjistit jak moc je pro zrakově postižené děti důležitý sluch a jaký význam má pro ně mluvené slovo.

Současné koncepty českého jazyka a specifickým výuky v jednotlivých vzdělávacích oblastech vzdělávacího oboru Český jazyk a literatura se věnuji ve čtvrté kapitole. Pojednávám o vyučovacích metodách a organizačních formách práce v českém jazyce a popisuji průběh hodiny českého jazyka.

Aktivitám a soutěžím spojených s českým jazykem věnuji poslední, pátou kapitolu. Děti na Základní škole Jaroslava Ježka se účastní různých akcí, týkajících se českého jazyka a rozvoje jejich komunikačních schopností a dovedností. Dále se zabývám soutěžemi a kulturními akcemi, kterých se děti účastní a část kapitoly také věnuji školnímu časopisu, tvořenému samotnými dětmi ze Základní školy Jaroslava Ježka.

Výuka na Základní škole Jaroslava Ježka probíhá na velmi profesionální úrovni. Jezdí se sem dívat studenti z celé Evropy. Učitelé na Základní škole Jaroslava Ježka jsou skuteční profesionálové jak ve svém oboru, tak v jednání s lidmi, s dětmi.

Učitelé mají k dětem vřelý láskyplný přístup. Děti k ničemu nenutí, nekřičí na ně a děti jsou za to na oplátku velmi hodné a poslušné. Hodiny probíhají v příjemné rodinné atmosféře, o hodinách nedochází k žádným vyhroceným situacím, jako na běžných základních školách. Děti na Základní škole Jaroslava Ježka umí samozřejmě zlobit, ale o hodinách jsou zaujati přednesem učitele, jsou zvědavé, výuka je zajímavá a nejsou otrávené, jdou do všeho s obrovským nasazením.

Děti jsou zde velmi přátelské a slušné. Každému novému podávají ruku, to na běžných školách není tak časté. Jsou komunikativní, vypráví vtipy, překvapilo mě, že vypráví vtipy například o nevidomých lidech.

Vzhledem k jejich zrakovému postižení jsou děti lehce unavitelné, proto se učitelé snaží nosit jim výpisky v Braillově písmu, aby se nemusely o hodinu namáhat psaním na Pichtově psacím stroji.

Při zpracovávání mé diplomové práce jsem si uvědomila, kolik věcí jsem v souvislosti s výukou zrakově postižených dětí nevěděla a také to, že výuka zrakově postižených dětí je pro veřejnost věcí skoro neznámou. Velmi mě však těší, že naše společnost stále více podporuje lidi s postižením, například formou různých sbírek. Byla bych velmi ráda, kdyby se v budoucnosti více myslelo na děti a lidi se zrakovým postižením a aby pojišťovny poskytovaly více finančních prostředků na kompenzační pomůcky, které jsou velmi drahé.

Potěšilo mě, že žáci jsou vzdělávání podle Rámcového vzdělávacího programu pro běžnou základní školu, že je tedy množství učiva srovnatelné s běžnou základní školou a že děti se zrakovým postižením nijak nezaostávají ve vědomostech za dětmi bez postižení zraku, což je velmi důležité pro jejich budoucí život a pro zapojení se do společnosti.

Seznam použitých informačních zdrojů

- CINGER, F. a kol.: Karel Emanuel Macan: hold muži, který nevidomé učil poznávat svět. 1. Vyd. Praha. 2008: Knihovna a tiskárna pro nevidomé K. E. Macana. 164 s. ISBN 978-80-7061-672-7
- ČECHOVÁ, M., STYBLÍK, V.: *Čeština a její vyučování*. Praha: SPN, 1998. 80-85937-47-6
- HAMADOVÁ, P., KVĚTOŇOVÁ, L., NOVÁKOVÁ, Z. *Oftalmopedie*. Brno: Paido, 2007. ISBN 978-80-7315-159-1.
- HAUSER, P. et al.: *Didaktika českého jazyka pro 2. stupeň ZŠ. Díl I. Část obecná*. Brno: Vydavatelství MU, 1994
- JESENSKÝ, J. Metodika výcviku čtení a psaní nevidomých. Praha: SONS v ČR, 1992
- KEBLOVÁ, A. *Zrakově postižené dítě*. Praha: Septima, 2000. ISBN 80-7216-191-1.
- KEBLOVÁ, A. *Integrované vzdělávání dětí se zrakovým postižením*. 2.vyd. Praha: Septima, 1996. ISBN 80-85801-65-5.
- KEBLOVÁ, A. Hmat u zrakově postižených. Praha: Septima, 1999. ISBN 80-7216-085-0
- KEBLOVÁ, A. Sluchové vnímání u zrakově postižených. Praha: Septima, 1999. ISBN 80-7216-080-X
- KEBLOVÁ, A. *Kompenzační pomůcky pro zrakově postižené žáky*. Praha: Septima, 1995. ISBN 80-85801-62-0
- KOSTEČKA, J. *Do světa češtiny jinak*. Didaktika českého jazyka a slohu pro vyučovací praxi. Jinočany: HaH, 1993. ISBN 80-85787-24-5.
- KVĚTOŇOVÁ-ŠVECOVÁ, L. *Oftalmopedie*. Brno: Paido, 2000. ISBN 80-85931-84-2
- MUŽÁKOVÁ, M. Aspekty integrace lidí se zrakovým postižením v zrcadle historie spolkové činnosti. Praha 2004.
- SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. Praha : Grada Publishing a.s., 2007. 978-80-247-1821-7
- SMÝKAL, J. *Pohled do dějin slepeckého písma*. Brno, 1994.

SMÝKAL, J. Tyflopédické kalendárium. Brno : Česká unie nevidomých a slabozrakých Praha, 1995.

SOLAROVÁ, S., ŠARBACH, Z. *Dějiny nejstarší školy pro nevidomé v Čechách*. Praha : Radar, 1992.

SOLDÁNOVÁ, D., MEJZROVÁ, J. *200 let 1807-2007 : Škola Jaroslava Ježka*. Praha, 2007.

VENCLOVÁ, I., *Školní úspěšnost dětí se zrakovým handicapem*. Brno: Paido, 2004. ISBN 80-7315-094-8.

Články z časopisů

MUŽÁKOVÁ, M. Klárova idea vzdělávání nevidomých dětí v českých zemích: 200 let Soukromého ústavu pro slepé děti a na oči choré – Hradčanského ústavu pro slepé. *Speciální pedagogika: časopis pro teorii a praxi speciální pedagogiky*. 2008, roč. 18, č. 1, 58 - 70. ISSN 1211-2720.

MUŽÁKOVÁ, M. Karel Emanuel Macan-150 let od jeho narození. *Speciální pedagogika*. 2009, roč. 19, č. 1, 55 - 64.

ŠARBACH, Z. Život a dílo Pavla Aloyse Klára. *Speciální pedagogika*. 2001, roč. 11, č. 4, 259 - 261.

VENCLOVÁ, I. Nejstarší škola pro nevidomé v Čechách. *Speciální pedagogika*. 2003, roč. 13, č. 1, 54 - 63.

Internetové zdroje

Bodové knihy [online]. [cit. 6.2.2013].

Dostupný z WWW: <<http://www.bodoveknihy.cz/>>.

HELEBRANTOVÁ, P. (2011). Poruchy čtení u nevidomých dětí - dyslexie? E-psychologie [online]. s.41-54, [cit. 4.2.2013].

Dostupný z WWW: <<http://e-psycholog.eu/pdf/helebrantova.pdf>>.ISSN 1802-8853.

KTN – Knihovna a tiskárna pro nevidomé K.E. Macana [online]. [cit. 6.2.2015].

Dostupný z WWW: <<http://www.ktn.cz/index>>.

Knihovna Jiřího Mahena v Brně [online]. [cit. 8.3.2015]. Dostupný z WWW:

<<http://www.kjm.cz/knihovna-pro-nevidome>>.

TACTUS 2011[online]. [cit. 8.2.2015]. Dostupný z WWW:

<<http://www.tactus.wz.cz/historie.htm>>.

TACTUS 2011[online]. [cit. 8.2.2015]. Dostupný z WWW

<http://www.tactus.wz.cz/literatura/Tyflografika-Poly_Edman.htmlc>.

Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2013. [online]. [cit. 22. 2. 2015]. Dostupné z WWW

<<http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/upraveny-ramcovy-vzdelavaci-program-pro-zakladni-vzdelavani>>.

Systémová podpora inkluzivního vzdělávání v ČR [online]. [cit. 21.3.2015].
Dostupný z WWW < <http://katalogy.inkluze.upol.cz/site/>>.

Základní škola Jaroslava Ježka [online]. [cit. 24.2.2015]. Dostupný z WWW:
<<http://www.skolajj.cz/zaci/>>.

Zákon 561/2004, o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném
vzdělávání [online]. [cit. 15.2.2015]. Dostupný z WWW:
<<http://aplikace.msmt.cz/Predpisy1/sb190-04.pdf>> .